

*Pregledni znanstveni rad
UDK 94(497.5 Lovran)(093)“.../1945“
930.253(497.5 Rijeka)*

Boris Zakošek*

Pregled arhivalija Lovranštine do 1945. u Državnom arhivu u Rijeci

Državni arhiv u Rijeci, utemeljen 1926. godine, pohranjuje u svojim spremištima oko 6500 dužnih metara gradiva u 1029 fondova i zbirki. U ovom članku, koji je ujedno i svojevrsan tematski vodič, ukazuje se na fondove čiji se sadržaj u cijelosti odnosi na Lovran ili Lovranštinu do 1945. godine te na fondove i zbirke u kojima su Lovran ili Lovranština do 1945. godine tema u pojedinim serijama, predmetima i dokumentima. Pregled je podijeljen na poglavlja sukladno povijesnoj periodizaciji prema kojoj se u hrvatskim državnim arhivima oblikuju fondovi i zbirke uprave i javnih službi. Riječ je o sljedećim poglavljima: prva austrijska uprava u Istri (do 1805. godine), francuska uprava u hrvatskim zemljama (1806.–1813.), druga austrijska uprava u Istri (1813.–1918.), talijanska uprava u Istri (1918.–1945.). Radi preglednosti teksta u ovu shemu uklopljeni fondovi i zbirke izvan područja uprave i javnih službi. Preciznost informacija o pojedinim fondovima i zbirkama ovisi o njihovoj relevantnosti i razini postojeće arhivističke obrade.

Ključne riječi: Državni arhiv u Rijeci, arhivsko gradivo, Lovran, Lovranština, prva austrijska uprava u Istri do 1805., francuska uprava u hrvatskim zemljama 1806.–1813., druga austrijska uprava u Istri 1813.–1918., talijanska uprava u Istri 1918.–1945.

* Boris Zakošek, viši arhivist, zaposlen je u Državnome arhivu u Rijeci, Park Nikole Hosta 2, 51000 Rijeka. Elektronička pošta: boris_zakosek@yahoo.com.

Uvod

Državni arhiv u Rijeci¹ ustanova je Republike Hrvatske pokrajinske odnosno regionalne važnosti, čija se područna nadležnost danas uglavnom podudara s granicama Primorsko-goranske županije.² Ustanova je osnovana 1926. godine kao dio sustava državnih arhiva Kraljevine Italije i tijekom svojeg je postojanja više puta mijenjala naziv te područnu i stvarnu nadležnost. Glavna joj je zadaća preuzimati, čuvati, stručno obrađivati i davati na korištenje arhivsko gradivo od vrijednosti za znanstvena, kulturna i druga istraživanja te ostvarivanje osobnih i korporativnih prava pojedinaca i grupa s područja svoje nadležnosti. Pohranjuje u svojim spremištima u Rijeci i Senju oko 6500 dužnih metara gradiva u 1029 fondova i zbirki. Arhivsko gradivo ima značaj kulturne baštine. Ovaj se pregled oslanja na povijesno-hijerarhijsku strukturu arhivskih fondova i zbirki usvojenu i primijenjenu na nacionalnoj razini u Republici Hrvatskoj. Polazi od razdoblja povijesne periodizacije unutar kojih je nadalje složen po grupama djelatnosti i hijerarhiji razina vlasti.³

Prva austrijska uprava u Istri (do 1805.)

Ovo razdoblje, koje obuhvaća povijest razvijenog feudalizma te prijelaz iz feudalizma ka građanskom, kapitalističkom, društvu obilježenom merkantilističkim, upravnim i drugim društvenim reformama austrijske carice Marije Terezije i cara Josipa II., u fundusu DAR-a nije zastupljeno u većoj mjeri. Glavni je razlog tomu činjenica da na cijeloj austrijskoj istočnoj obali Istre jedino Lovran i Brseč te Barban i Rakalj do 1516., kada su predani Veneciji⁴, nisu pripadali Kastavskoj već Pazinskoj gospoštiji, što znači da se taj dio lovranske povijesti može više istraživati u Državnom arhivu u Pazinu. Ipak, stjecajem povijesnih okolnosti steklo se u DAR-u nekoliko važnih arhivalija iz tog razdoblja. Najvažniji su urbar Pazinske gospoštije iz 1498. te sumarni iskaz podavanja u Gospoštiji iz 1803. godine. U Urbaru iz 1498. feudalne

¹ U daljnjem tekstu skraćeno DAR.

² Iznimno u nadležnost DAR-a spadaju i pismohrane lokalne samouprave Grada Senja, a ne spadaju pismohrane lokalne samouprave Grada Vrbovskog.

³ Osnovne podatke o povijesti Državnog arhiva u Rijeci i sustavu klasifikacije arhivskih fondova u Hrvatskoj vidi u: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006.

⁴ Klen, Danilo, „Arhiv Barbana i Raklja do njegove propasti 1893. godine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 24, 1981., str. 337.

obveze lovranskih podanika zabilježene su na sedam stranica.⁵ Transkript teksta s njemačke gotice na latinicu s komentarom, ali ne i prijevod na hrvatski, objavio je Danilo Klen 1969. godine.⁶ Drugi spomenuti izvor nije objavljen. U zbirci arhivskog gradiva Gradskog muzeja u Puli⁷, u kojoj izvori sežu unatrag sve do 14. stoljeća, jedna podserija spisa nosi naziv *Pazinska grofovija*⁸. Ona sadrži tri jedinice od iznimne vrijednosti za povijest austrijskog dijela Istre, ali i posebno za povijest Lovrana. Prve su dvije izvorno gradivo, *Ugovor iz 1666. između grofa Auersperga i Kranjske o kontribucijama Pazinske grofovije i Urbarijalna podavanja i druge evidencije na području Pazinske grofovije 1825./1834. godine*. Treći je izvor hibrid, knjiga originalnih dokumenata i prijepisa naslovljena *Contea d'Istria* (Istarska knežija). Sadrži historiografske komentare, prijepise dokumenata i izvorne dokumente o Pazinskoj gospoštiji u razdoblju od 6. do 19. stoljeća, koje je prikupio i djelomice objavio tršćanski arheolog, povjesničar i pravnik Pietro Kandler. Među inim važnim dokumentima, knjiga sadrži prijepis isprave o razgraničenju općina u Istri, tzv. *Istarskog razvoda*, popis pazinskih kapetana, prijepise privilegija Pazinske grofovije i prijepis lovranskog urbara iz 1573. godine (*Urbario della Cittadella di Laurana*).⁹ Vrijedilo bi također pobliže proučiti fond *Pulski kaptol*, također pohranjen u DAR-u¹⁰, kojem je lovranska župa pripadala do 1788., kada je zajedno s ostalim liburnijskim župama došla pod novoosnovanu Gradišku biskupiju te 1791. pod ponovno osnovanu Tršćansku biskupiju.¹¹ Gradivo ovog fonda, koje obuhvaća 3,3 dužna metra, teče od 1303. godine. Veća je vjerojatnost postojanja relevantnih podataka za povijest Lovranštine u seriji zapisnika sjednica od 1583. do 1788. godine, kaptolskom katastiku iz 1303. te katasticima (kvadernama) pulskih biskupa od 1543. do 1615. godine s podacima o ređenju svećenika i podjeli župa i beneficija. Također bi vrijedilo proučiti serije kaptolske i druge isprave i spisi od 15. stoljeća do 1788. godine,

⁵ Oba su izvora pohranjena u fondu *Istarski urbari* (HR-DARI-394). Fond ima sumarni inventar.

⁶ Klen, Danilo, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 14, 1969., str. 51–159.

⁷ HR-DARI-274. Zbirka ima analitički inventar, koji je priredila arhivistica DAR-a Zadarka Greblo.

⁸ HR-DARI-274-2-1.

⁹ HR-DARI-274, Analitički inventar Zbirke arhivskog gradiva Gradskog muzeja u Puli, str. 26.

¹⁰ HR-DARI-249. Fond ima sumarni inventar.

¹¹ Vidi internetske stranice Porečko-pulske biskupije: www.biskupija-porecko-pulska.hr.

knjige prihoda i rashoda od crkvene desetine od 1349. do 1788. godine te ostale blagajničke knjige iz serije *Libri Canipariae* od 1400. do 1770. godine. Predmetno gradivo pretežno je pisano talijanskim jezikom, a ono najstarije i na latinskom.

Od ostalih izvora treba spomenuti vrijednu zbirku oporuka i drugih privatnih isprava od kraja 17. do početka 19. stoljeća pohranjenih u fondu *Javni bilježnici Rijeke i okolice*.¹² Zbirka je najvjerojatnije nastala prikupljanjem privatnih isprava iz starih gosposkijskih i općinskih arhiva za potrebe modernog sudovanja, koje se na ovim prostorima postupno razvijalo tijekom 19. stoljeća, te kasnije njihovim preseljenjem u javnobilježničke arhive. Sačuvano je pet svežanja, tj. oko 0,4 dužnog metra gradiva. Dakako, ovom razdoblju pripada i pet matičnih knjiga Lovrana¹³, koje započinju 1714. godine i zahvaćaju ovo razdoblje (rođeni/kršteni od 1714., vjenčani i umrli od 1771. te stanje duša 1803. godine) i jednu razglednicu s motivom Lovrana iz 13. stoljeća.¹⁴

Francuska uprava u hrvatskim zemljama (1805.–1813.)

Francuska okupacija Istre krajem 1805., odnosno njezina uprava definirana uspostavom Ilirskih pokrajina tijekom 1811. godine, nije u DAR-u ostavila važnije arhivske tragove za povijest Lovrana i Lovranštine. U sustavu uprave Ilirskih pokrajina Lovran je bio jedna od sedam općina kantona Kastav u Riječkom distriktu. Riječki je distrikt pak s Distriktom Karlovac i Distriktom Senj sačinjavao pokrajinu Građanska Hrvatska.¹⁵ Od veće bi važnosti u ovom razdoblju mogla biti samo dva arhivska fonda pohranjena u DAR-u, *Trgovačko-mjembeno sudište i Pomorski konzulat Rijeka*¹⁶ u periodu 1809.–1813., koji su bili nadležni i za kanton Kastav, te fond *Trgovačko-obrtnička komora i Trgovačka deputacija u Rijeci*¹⁷ u periodu 1811.–1813. U Zbirci matičnih knjiga tri lovranske knjige zahvaćaju razdoblje francuske uprave (po jedna rođenih/krštenih, vjenčanih i umrlih), a iz istog perioda sačuvano

¹² HR-DARI-41. Fond je samo djelomično inventariziran.

¹³ HR-DARI-275. Zbirka ima analitički inventar. Vidi: Senčić, Albino, „Inventar Zbirke matičnih knjiga Povijesnog arhiva Rijeka 1560.-1947.“, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka*, sv. 38, Rijeka, 1996., str. 315–387.

¹⁴ HR-DARI-279. Zbirka ima Privremeni popis.

¹⁵ O arhivskim fondovima iz vremena francuske uprave u Hrvatskoj vidi: Kolanović, Josip – Šumrada, Janez (ur.), *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa: Vodič kroz arhivsku građu 1806.–1814.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2005.

¹⁶ HR-DARI-124. Fond ima sumarni inventar.

¹⁷ HR-DARI-179. Fond ima sumarni inventar.

je i nešto gradiva, oko deset centimetara, fonda *Župni ured Lovran*.¹⁸

Druga austrijska uprava u Istri (1813.–1918.)

Razdoblje koje započinje krajem 1813. povratkom Istre i drugih krajeva Ilirskih provincija pod austrijski suverenitet ujedno je i vrijeme kada ta država započinje intenzivniju izgradnju moderne uprave na pokrajinskoj i lokalnoj razini u svim svojim zemljama.¹⁹ Iako je gospoštijama vraćen dio ovlasti, nije bilo povratka na stari sustav. Istra je podijeljena na dva okruga, kojim su od 1814. upravljala dva okružna poglavarstva podvrgnuta Guberniju za Austro-ilirsko primorje u Trstu. Jedno je imalo sjedište u Rijeci i obuhvaćalo sve kvarnerske otoke osim Raba, liburnijsku obalu Istre te kotareve Belaj, Pazin, Podgrad i samu Rijeku, dok je sjedište drugoga bilo u Trstu, za kotareve zapadne i dijela središnje Istre. Lovran je bio sjedište istoimenog kotara s kotarskom oblasti kao svojim upravnim tijelom, u sklopu kojega je djelovao i sud, kao delegirani sud zemaljskih vlasti. Na čelu kotarske oblasti odnosno Povjereništva bio je kotarski povjerenik (*commissario*). On je svojim područjem upravljao putem glavnih općina (Lovran, Mošćenice i Brseč) i podopćina²⁰ kao svojim pomoćnim organima. Na njihovu su čelu bili općinski podestati, podopćinski župani (*agenti sottocomunali*) i općinski delegati koje su izabirali sami općinari. Svi su oni smatrani osobljem Kotarskog povjereništva. Lovranski kotar ukinut je 1827., kada je spojen s Kotarom Kastav u jedinstveni Kotar Volosko. Lovranski kotarski arhiv pohranjen je u DAR-u kao fond *Kotarsko povjereništvo Lovran*.²¹ Razmjerno je dobro očuvan i sadrži 6,2 dužnih metara spisa. U fondu prevladavaju okružnice, upute i naredbe viših vlasti o organizaciji raznih oblasti javnog života u vremenu nakon francuske okupacije Primorja i tranzicije od feudalne prema modernoj organizaciji države. Brojni su također tiskani cirkulari o krivičnim istragama, vojnim bjeguncima,

¹⁸ HR-DARI-251. Fond nema inventar.

¹⁹ Temeljni podaci za povijest institucija Istre ovoga razdoblja, koji su korišteni za potrebe ovog članka, objavljeni su u dvije publikacije: Žontar, Jože (prir.), *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur bis 1918* (trojezično izdanje na njemačkom, talijanskom i slovenskom jeziku), Graz – Klagenfurt – Ljubljana – Gorizia – Trieste, 1988.; Stulli, Bernard, „Istarsko okružje 1825–1860“, *Posebna izdanja historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci*, 8, 1984.

²⁰ Točna razdjela kotareva, općina i podopćina za cijelo Primorje objavljena je u: *Haupt Ausweis Über die Eintheilung des Küstenländischen Gouvernements Gebiethes in Kreise, Districte, Bezirke, Haupt- und Unter- Gemeinden, dann über deren Häuser, und Seelen Anzahl im Jahre 1818.*, Triest, 1818. (polupublikacija).

²¹ HR-DARI-17. Fond ima sumarni inventar.

prikupljanju pomoći za nastradale i sl. Od gradiva važnog za lokalnu povijest ističu se spisi s personalnim podacima kotarskih i općinskih dužnosnika i službenika, spisi s podacima o strukturi domicilnog pučanstva (popis plemića, demografska kretanja), organizaciji sanitarno-zdravstvene službe i zaraznim bolestima (kotarski liječnici, ranarnici i primalje, suzbijanje endemskog sifilisa tzv. „škrljevske bolesti”, boginja itd.), spisi o brodogradnji i pomorstvu, spisi o crkvenoj imovini, prihodima i urbarijalnim davanjima općenito, opisi pojedinih kriminalnih zbivanja i vremenskih nepogoda (gusarenje na Kvarneru, hajdučija na Učki, štete od nevremena, velika hladnoća), spisi s podacima o poljodjelstvu i stočarstvu (proizvodnja vina, uzgoj maslina, vinove loze i žitarica, uzgoj konja, ispaša koza), trgovini (nabava soli s Paga i Raba), školstvu (škole i školska djeca u Lovranu i Mošćenicama), šumarstvu, cestogradnji (o inicijativi za gradnju obalne ceste Rijeka – Lovran), spisi o uvođenju zemljišnih knjiga i teritorijalnom razgraničenju općinâ, tablice važećih mjera u Kotaru, spisi u vezi s ostavinama i drugi sudski spisi iz kotarskog djelokruga. Od pomoćnih knjiga sačuvan je samo fragment urudžbenog zapisnika iz 1815. godine. Sumarni inventar fonda izradila je arhivistica Zadarka Greblo.

Sljedeće je pitanje važno za razumijevanje nastanka i sačuvanosti arhivske baštine Lovrana tema osnivanja i funkcioniranja Općine Lovran, ne kao tijela manje-više neformalnog oblika drevne lokalne samouprave nego kao samoupravnog i upravnog tijela sa svim značajkama moderne, tj. postfeudalne javne vlasti. Od tih značajki za naznačeni diskurs najvažniji su uspostava i rad relativno stabilna administrativnog aparata koji kontinuirano prihvaća i proizvodi pisano registraturno gradivo iz svog djelokruga te ga sustavno pohranjuje i čuva nakon što ono izgubi svoju operativnu vrijednost. Tako nastaje, može se slobodno reći, kulturni humus najveće kakvoće i koncentracije, s informacijama o svim aspektima društvene stvarnosti. Dakako, to se prije svega odnosi na život lokalne zajednice, no može služiti i kao relevantan gradbeni materijal i potkrepa za sve više razine historiografskih sinteza. Nažalost, iz razloga o kojima postoje samo pretpostavke, sačuvan je samo manji dio cjelokupne registraturne produkcije lovranske općine nastao u posljednja dva stoljeća. Iz razdoblja austrijske uprave tek 3,7 dužna metra! Što se zna o počecima moderne lovranske općine i njezine administracije? Već je rečeno da nema tragova da je ona postojala u razdoblju prve austrijske uprave prije 1805. godine, dok se za francusku upravu 1805.–1813. može

pretpostaviti da ju je pokušala uspostaviti, ali o rezultatima nisu pronađeni pisani tragovi. Također je rečeno da je od 1814. Lovran jedna od dviju glavnih općina u sklopu lovranskog kotara. Ali je ona, s podestatom na čelu, samo pomoćni organ Kotarskog povjereništva i nema vlastiti samoupravni djelokrug. Nema u početku ni vlastiti ured ni vlastitu registraturu sa svom potrebnom uobičajenom opremom (registraturne knjige, pečati, kancelarijski namještaj itd.) i osobljem (tajnik, pisar, poslužitelj). Do kada? Prvi zasebno registrirani spisi lovranske glavne općine koji su pronađeni datiraju iz 1836., a najstariji je sačuvani urudžbeni zapisnik iz 1838. godine. Međutim budući da je uz samostalan tekući broj općinskih spisa uvijek zapisan i glavni broj Kotarskog povjereništva, ti su se dokumenti vodili kao neka vrsta odjelnih spisa i odjelnih urudžbenih zapisnika. Glavna općina vjerojatno dakle nije imala vlastiti ured i vlastito uredsko osoblje, ali je bar izvjesno da je imala zasebne uredske knjige, možda u nekoj sobi Kotarskog povjereništva. A moguće je i da je za podestatove kancelarijske potrebe unajmljen privatni prostor izvan sjedišta Kotarskog poglavarstva. Takvo je stanje zadržano do 1843. godine, kada je, jedini u državi, guverner Primorja grof Franz Stadion samostalno donio Provizorni općinski red za svoju krunovinu.²² Njime je općinama bila zajamčena izvjesna lokalna samouprava, što je značilo da su mogle same birati svog podestata, dva zastupnika (*rappresentanza, delegazione*) i općinsko vijeće (*consiglio comunale*). Nije poznato u kojoj je mjeri i kada Općinski red za Primorje implementiran i u Lovranu; to je bilo svakako najkasnije u svibnju 1847., kada je njegovu zastupstvu bilo naloženo da sazove sjednicu Prvog općinskog vijeća.²³ Kao što je općepoznato, tekovine prevratničkih zbivanja u Monarhiji 1848.–1849. rezultirale su 17. ožujka 1849. donošenjem Provizornog općinskog zakona za cijelu Monarhiju. Od stupanja tog zakona na snagu 1. siječnja 1850. pa nadalje, uz promjene i usavršavanja koje su sa sobom donijeli novi općinski zakoni iz 1859. i 1862., odnosno Općinski red za Istru iz 1863. godine²⁴, općinska samouprava u Lovranu djeluje u kontinuitetu do izbijanja Prvog svjetskog rata 1914. godine, nakon čega je zbog izvanrednih okolnosti bila znatno reducirana. Tijekom naznačenog

²² Žontar, Jože (prir.), nav. dj., str. 46–47.

²³ ...ordina a Rappresentaza comunale di Lovrana che nel giorno 8 Maggio verra tenuto il 1. Consiglio comunale. HR-DARI-19 (Kotarsko poglavarstvo Volosko), urudžbeni zapisnik općih spisa za 1847., upis br. 831.

²⁴ Žontar, Jože (prir.), nav. dj., str. 60–62 i *Gesetz- und Verordnungsblatt für das österreichisch-illirische Küstenland*, Stück X, Nr. 13.

perioda politička Općina Lovran mijenjala je više puta područje nadležnosti u teritorijalnom smislu. Glavna Općina Lovran obuhvaćala je 1818. podopćine Lovran, Opić, Sv. Frančišk (s Mandićima i Dobrećom), Tuliševica, Draga i Kali.²⁵ Ovakav teritorijalni opseg Općina je, po svemu sudeći, zadržala do 1869. godine, kada je pokrajinskim zakonom iz studenog 1868. formirana Ujedinjena općina Lovran, Brseč i Mošćenice sa sjedištem u Lovranu.²⁶ Godine 1896. Općina Mošćenice na temelju Pokrajinskog zakona od 26. siječnja ponovno se odvaja od Lovrana²⁷ i takvo stanje ostaje do kraja austrijske uprave.²⁸ Službeni su jezici općinske administracije bili hrvatski, talijanski i njemački²⁹, s time da je u koncipiranju općinskih spisa prevladavao onaj jezik koji je preferirao općinski načelnik, znači hrvatski ili talijanski. Oko 1901. intenzivnije započinje spor oko imena Općine. Do tada su od dvaju službenih jezika (njemački i talijanski) rabili inačicu Lovrana, hrvatski Lovran, a nakon toga talijanski općinski političari nastoje ime Općine promijeniti u Laurana³⁰. To im je uspjelo 1910. godine, ali samo za uporabu na talijanskom jeziku.³¹ Na čelu Općine bio je općinski načelnik odnosno podestat (*podestà*), koji je upravljao uz pomoć Općinske deputacije (*Deputazione comunale*). Općinska deputacija sastojala se od dvaju tijela, šireg Općinskog zastupstva (*Rappresentanza comunale*) i

²⁵ V. Haupt Ausweis Über die Eintheilung des Küstenländischen Gouvernements Gebiethes in Kreise, Districte, Bezirke, Haupt- und Unter- Gemeinden, dann über deren Häuser, und Seelen Anzahl im Jahre 1818.

²⁶ Bolletino delle Leggi ed Ordinanze per il Litorale austro-illirico 1868, Puntata XI, No. 18. Općina se službeno zvala samo Lovran (*Comune di Lovrana, Gemeinde Lovrana*), ali se i u službenim spisima uglavnom naziva Ujedinjena općina Lovran, Brseč i Mošćenice. U zborniku zakona za Austro-ilirsko primorje za 1869., Puntata XXIV, No. 32 naveden je precizan popis svih mjesta, sela i zaselaka za sve općine Markgrofovije Istre, pa tako i za novu Općinu Lovran. Općine Brseč i Mošćenice djelovale su na temelju spomenutog Općinskog reda za Istru iz 1863., no ne zna se jesu li i u cijelom razdoblju od 1850.–1863. bile samostalne ili su neko vrijeme pripadale Lovranu. Godine su 1859. svakako postojale (HR-DARI-19, prezidijalni spis br. 88/1859.).

²⁷ Bolletino delle Leggi ed Ordinanze per il Litorale austro-illirico 1896, Puntata VI, No. 6. Cijeli proces odvajanja Općine Mošćenice od Općine Lovran dobro je dokumentiran u gradivu fonda *Zemaljski sabor Markgrofovije Istre* (HR-DARI-1). Prema toj novoj administrativno-teritorijalnoj podjeli Lovranu su pripali, osim grada i šireg područja Lovrana, još Opić i Tuliševica. Brseč je pripao Općini Mošćenice.

²⁸ Postojala je 1897. inicijativa da se Brseč i Zagorje odvoje od Mošćenica i pripoje Lovranu, što nije usvojeno. HR-DARI-1, opći spis 3681/97 (kat. X/4).

²⁹ Pravila službene upotrebe jezika mijenjala su se u ovom dugom razdoblju austrijske uprave, o čemu ovom prilikom neće biti detaljnije riječi.

³⁰ HR-DARI-1, opći spis 726/01 (klasa X/4 – natuknica u kazalu iz 1904.) – zabrana upotrebe imena Laurana, mora se isključivo koristiti oblik Lovrana.

³¹ U kazalima Istarskog sabora od 1910. sadržaji za Lovran nalaze se pod natuknicom Laurana ili Laorana, do tada isključivo pod Lovrana.

užeg Općinskog vijeća (*Consiglio comunale*). Administrativne i pomoćne poslove obavljalo je profesionalno osoblje.³²

Ionako fragmentaran, lovranski općinski arhiv iz razdoblja druge austrijske uprave ne sadrži u cijelosti čak ni najvažnije povijesne izvore. U DAR-u je evidentiran kao fond *Glavarstvo Općine Lovran*.³³ Zapisnici sjednica općinskog zastupstva sačuvani su od 1853., ali krajnje fragmentarno, a cjelovitije samo od 1910. do 1918. godine, i to u prijepisu.³⁴ Glavne pomoćne registraturne knjige, urudžbeni zapisnici i kazala, fragmentarno su sačuvane od 1838. do 1872., a nakon toga uglavnom cjelovito. Od ostalih registraturnih knjiga postoje, opet ne cjelovito sačuvane, knjige općinskih prihoda i rashoda te blagajnički dnevnik od 1852. godine nadalje. Te knjige mogu donekle nadomjestiti sjedničke zapisnike koji nedostaju, s obzirom na to da su općinske investicije i drugi rashodi te nastojanja da se troškovi pokriju prihodima bili dominantna tema lokalne samouprave. U istu kategoriju dokumenata ubrajaju se općinski završni računi, najstariji je iz 1843. godine, te izvori o nekim specifičnim lovranskim izvorima prihoda, primjerice potvrde o naplati nameta za pravo korištenja šķvera u Iki iz 1852.–1853. godine te drugi porezni spisi. Veću relevantnost za demografska, politička, socioekonomska i druga istraživanja u kojima se traže podaci o pojedincima imaju popisi birača iz razdoblja 1862.–1863., 1867., 1882., 1885. i 1889. godine, izborni spisi za novo zastupstvo ujedinjenih općina Lovran, Mošćenice i Brseč iz 1869. godine, spisi lokalnih izbora 1882. godine, popis pomoraca za stavnju iz 1889. godine te upisnik osoba koje primaju općinsku potporu od 1911. godine pa nadalje. Serija općih spisa³⁵ ovog fonda započinje 1836. godine, u vremenu kada je Općina još bila samo pomoćno tijelo Kotarskog poglavarstva Volosko. To su ujedno i najstariji sačuvani spisi cijeloga fonda uopće. Serija je općenito vrlo fragmentarno sačuvana, srećom dosta dobro u segmentu koji se odnosi

³² Općinska deputacija imala je npr. 1865. Općinsko zastupstvo od 13 članova i Općinsko vijeće od 4 člana. HR-DARI-1, opći spis 826/65 (kat. XIII/10). Iste godine Općina je imala šest zaposlenika – tajnika (*segretario comunale*), podvornika (*usciera comunale*), dva lugara (*guardabosco*) te čuvara općinskog sata (*custode dell'orologio comunale*). HR-DARI-1, opći spis 335/65.

³³ HR-DARI-27.

³⁴ Velik broj zapisnika sjednica lovranskog Općinskog zastupstva sačuvan je u obliku kopije dostavljene Zemaljskom saboru Markgrofovije Istre, najviše vezano za spise o općinskim proračunima i završnim računima.

³⁵ To su spisi protokolirani tekućim rastućim brojem glavnog urudžbenog zapisnika te arhivirani pod tim istim brojem čineći rastući numerički niz unutar jedne kalendarske ili registraturne godine.

na komunalne i privatne gradnje. Vrijednost tog gradiva uvećana je time što je uz pisane dokumente građevinskih i uporabnih dozvola priložena i izvorna projektna dokumentacija. U nekoliko su slučajeva te građevine projektirali vrhunski autori po narudžbi šire relevantnih investitora. U rasponu od 1851. do 1914. godine, od projekta za kuću Mihe Zaheja iz Lovrana do projekta za kuću graditelja Carla Conighia u Opriću, serija općih spisa broji dvjestotinjak nacrtā. Projekti i dokumentacija o gradnjama i pregradnjama lovranskih vila i hotela, kupališnih objekata te objekata vodoopskrbe i kanalizacije iscrpno su obrađeni i prezentirani u publikacijama *Lovran – turizam i graditeljstvo* autorice Mirjane Peršić³⁶, *Kvarnerska kupališna baština* autorica Mirjane Kos i Julije Lozzi-Barković³⁷ i *Povijest liburnijske vodoopskrbe i odvodnje* autorice Melinde Kostelac³⁸. Od drugih vrsta građevina, pored brojnih nacrtā jednostavnih i tipiziranih projekata obrtničkih i pučkih kuća, ističu se sakralne gradnje (uređenje crkvice Sv. Nikole u Opriću 1895., obnova zvonika župne crkve u Lovranu 1906., kapelica pri Svećeničkom sanatoriju u Iki 1909. godine), komunalni objekti i infrastruktura (likvidacija starog i gradnja novog groblja u Lovranu te gradnja pristupne grobljanske ceste 1903.–1911., karantena u Lovranu od 1906. nadalje, postaja električne centrale u Lovranu 1907., mala električna željeznica Matulji – Lovran oko 1907.–1908. /samo spisi/, terasa sa željeznim odvodom za bacanje smeća u more 1908. godine), gospodarski i industrijski objekti (poslovni lokali za Karla Bundsmanna u Lovranu 1905., pruga od tvornice leda do mola u Iki 1906., fotoateljier pokraj Vile „Marienhof“ 1908., prodajni kiosk za M. i B. Battestin u Lovranu 1908., klaonica u Lovranu 1910., poslovni lokali za Adolfa de Persicha 1910., parna praonica rublja *Eisler* /bez nadnevka/, Lječilišna palača u Lovranu /*Casa di cura*, kasnije *Casa del Fascio*/ od 1913. godine nadalje), prometnice (proširenje ceste od kioska Turčić do mola u Lovranu 1905., uspinjača na Učku 1911., rekonstrukcija dijela ceste od Lovrana do Ike 1914. godine, cesta Calvaria /bez nadnevka/, cesta Lovran – Draga /bez nadnevka/), škole i

³⁶ Peršić, Mirjana, *Lovran – turizam i graditeljstvo: Turistička arhitektura u Lovranu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Adamić, Rijeka, 2002. Jedina je novost u odnosu na stanje koje je autorica zatekla tijekom svog istraživanja projekt za kuću Pia de Persicha na čestici 2161/16 u k. o. Lovran iz 1894. godine. Ta je građevina kasnije dograđivana te je poznata kao Villa „Souvenir“, odnosno Hotel „Beograd“, odnosno Hotel „Lovran“.

³⁷ Kos, Mirjana – Lozzi-Barković, Julija, *Kvarnerska kupališna baština*, Hrvatski muzej turizma – Državni arhiv u Rijeci, Opatija – Rijeka, 2009.

³⁸ Kostelac, Melinda (gl. ur.), *Povijest liburnijske vodoopskrbe i odvodnje: 125 godina liburnijskog vodovoda i 105 godina odvodnje na području Liburnije*, Komunalac d.o.o., Opatija, 2009.

sportski objekti (školska zgrada za Društvo za podizanje njemačke škole 1909., školska zgrada za Družbu sv. Ćirila i Metoda 1913., vježbališna dvorana za Dobrovoljno vatrogasno i spasilačko društvo Lovran 1913. godine).³⁹

Stjecajem okolnosti u DAR-u su se stekle i brojne arhivalije s cijelog područja današnje Istarske županije, među inima i gradivo najvažnijeg tijela istarske pokrajinske samouprave od sredine 19. stoljeća do početka Prvog svjetskog rata, Zemaljskog sabora Markgrofovije Istre sa sjedištem u Poreču. Za razliku od drugih fondova istarske provenijencije koje je DAR u razdoblju od osnivanja Državnog arhiva u Pazinu 1958. do danas predao potonjoj ustanovi, fond *Zemaljski sabor Markgrofovije Istre* ostao je u Rijeci.⁴⁰ Cjelovito je sačuvan te, najviše stoga što su relevantni fondovi nižih razina uprave i samouprave nepotpuni, predstavlja okosnicu arhivskih istraživanja za povijest Lovrana i Lovranštine od 1861. do 1918. godine. Pristup gradivu omogućen je putem sumarnog inventara, što ga je 1998. izradila arhivistica Ines Krota. Prohodnost od sumarnog inventara prema gradivu obogaćena je dvama prilogima na kraju inventara, *Popisom nacрта javnih i privatnih objekata, karata i sličnog* te *Popisom tiskovina*. Istraživanje je olakšano i time što su cjelovito sačuvana registraturna pomagala, urudžbeni zapisnici i kazala, dok ga otežava činjenica da je gradivo uglavnom pisano na talijanskom jeziku. O temama i sadržajima zabilježenim u gradivu, na općenitoj razini, najbolje govori klasifikacijski ključ za kategorije i potkategorije spisa, koje ujedno pokrivaju djelokrug Istarskog sabora. Osim njegovih izvornih prvostupajskih nadležnosti, Istarski sabor za neka je područja bio i glavna žalbena instanca za odluke nižih upravnih i samoupravnih tijela, općina i kotara. Za proučavanje raznih aspekata lokalne povijesti primarne su, osim zapisnika sjednica Istarskog sabora i njegovih tijela, sljedeće kategorije odnosno potkategorije spisa: I. *Zemaljski sabor* (potkategorija *Izbori*), IV. *Zemaljski rasteretni fond*, VII. *Fond bratovština*, VIII. *Škole i crkve*, IX. *Ceste i vode*, X. *Općine* (potkategorije *Inventari i računi; Diobe, odvajanja, spajanja; Prirezi i Utoci*), XI. *Ustanove javne dobrotvornosti*, XII. *Cijepljenja i epidemije*, XIII. *Popravni domovi i izgoni*, XV. *Poljodjelstvo, trgovina i industrija*,

³⁹ Navedeni su sadržaji taksativno navedeni u inventaru fonda te stoga nema potrebe pobliže navoditi izvore.

⁴⁰ HR-DARI-1.

XVI. *Statistika*, XIX. *Školski fond*.⁴¹ Na razini pojedinačnih i specifičnih sadržaja za Lovran i Lovranštinu u fondu *Istarski sabor* nije moguće ovom prilikom dati potpunu informaciju, nego tek ukazati na neke tipične i znakovite primjere te na sadržaje i projekte koji su kroz duže razdoblje i u većem opsegu notirani u spisima.⁴² Istaknuti treba općinske i međuopćinske graditeljske pothvate, kao što su izgradnja vodovoda s Učke i vezano uz to odnose Općine s konzorcijem „Quarnero“, gradnja novog groblja u Lovranu, uspostava trase električnog tramvaja, korištenje siromaške Zaklade Schmelzer za općinske potrebe (npr. gradnju lazareta), gradnja zgrade Lječilišnog povjerenstva i Lječilišne palače⁴³, uređenja luke, uređenje javne rasvjete⁴⁴, gradnja i uređenje cesta (najveći zahvat bila je cesta Lovran – Lovranska Draga⁴⁵), neostvareni projekt žičare na Učku itd. Donekle izolirana i manje otvorena javnosti, ali zato ne manje zanimljiva i dokumentirana za povijest turizma, institucija je Svećeničkog sanatorija (*Priestersanatorium*) u Iki, osnovana 1889. godine.⁴⁶ Vezano uz tematski sklop komunalnih građevinskih investicija i gradnji općenito su izrada građevinskog regulativa za Općinu Lovran oko 1912. godine⁴⁷ te rješavanje brojnih građevinskih sporova, za što su tijela Istarskog sabora bila žalbena instanca. Spisi Istarskog sabora također prate razvoj turističkog profila Lovrana – rad Lječilišnog povjerenstva, donošenje Lječilišnog pravilnika te službeno proglašenje Lovrana lječilištem.⁴⁸

Od pojedinačnih izvora u fondu *Istarski sabor Markgrofovije Istre* zabilježeno je više važnijih spisa za povijest školstva Lovranštine. Prvi je takav suplika općinskog načelnika Katula Kurelića iz 1862. godine upućena nadležnima u Markgrofoviji. U suplici Kurelić traži otvaranje četverogodišnje glavne škole (*capo scuola*) i nautičke škole u Lovranu.

⁴¹ Ovakva klasifikacija spisa vrijedila je od 1869. do 1916. godine. U razdoblju od 1861. do 1868. vrijedila je jedna složenija klasifikacija, ali sličnoga sadržaja.

⁴² To su poglavito primjeri i sadržaji istraženi povodom znanstvenog skupa *Stoljetna tradicija zdravstvenog i kupališnog turizma u Lovranu: Sto godina od objavljivanja lovranskog Lječilišnog pravilnika (1909.–2009.)*.

⁴³ HR-DARI-1, npr. opći spis 6455/13 (kat. X/4)

⁴⁴ HR-DARI-1, npr. opći spis 10156/05 (kat. X/4).

⁴⁵ Isto, npr. opći spisi 7804/00 (kat. IX/1) i 8937 (kat. X/4).

⁴⁶ Sanatorij je neprekidno bio u funkciji do sredine 20. stoljeća; danas njegovu zgradu koristi Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.

⁴⁷ HR-DARI-1, npr. opći spis 2195/12 iz predmeta 8602/02 (kat. IX/1), opći spis 9407/12 (kat. X/4) i opći spis 10665/13 (kat. X/4).

⁴⁸ Isto, npr. opći spisi 240/98 (kat. XI/1) i 10724/09 (kat. XXI). Sve nabrojane teme zastupljene su u kazalima fonda kroz velik broj spisa u više godina te ovom prilikom ne mogu sve biti navedene pojedinačno.

Dotad je Lovran imao samo pomoćnu trozrednu školu, koja djeluje već više od četrdeset godina. Svoj zahtjev obrazlaže brojem stanovnika Lovrana (3550) te dugom pomorskom tradicijom grada pomoraca i pomorskih kapetana, grada koji zaslužuje bolje obrazovne mogućnosti za svoje stanovnike.⁴⁹ Tri godine kasnije isti načelnik ponovno piše u Poreč, lamentirajući nad mizernim stanjem škole, koja je praktički ostala bez učitelja, i još mizernijim stanjem bogoslužja.⁵⁰ Lovranci, koji su navikli na mise popraćene orguljama, sada su ostali bez orguljaša, a za spomenute probleme svi najviše okrivljuju župnika Ivana Dukića.⁵¹ Godine 1870. stanje lovranskog školstva i dalje je bilo nezadovoljavajuće. Tada je pak novi općinski načelnik Letiš pokrenuo inicijativu za gradnju vlastite školske zgrade. Pučka škola u Lovranu dugi je niz godina bila smještena u kući Bradičić (*Casa Bradicich*), lijepoj i prostranoj građevini. Nakon što je imovina Bradičić razdijeljena među nasljednicima škola je morala naći drugi smještaj, privremene neodgovarajuće lokale, tako skućene da djeca moraju pohađati nastavu u dvije smjene (2. i 3. razred prijepodne, 1. poslijepodne). Letiš u svom zahtjevu ističe da bi nova školska zgrada trebala imati dvije učionice jer će s vremenom nastati potreba za dva učitelja!⁵² S gradnjom se pričekalo još sljedećih sedam godina, do 1877.⁵³ Još jedna važna, bogato dokumentirana, tema lovranskog školstva pitanje je nastave na hrvatskom jeziku, odnosno osnivanje i proširenje hrvatske pučke škole u Lovranu. Spisi o tome objedinjeni su u jednom velikom predmetu iz 1902. godine, a obuhvaćaju spise od 1881. do 1902. godine.⁵⁴ Suvišno bi bilo pobliže opisati svaki zanimljiviji dokument u ovom prebogatom fondu. Primjera radi navest će se, kronološkim redom, nekoliko upečatljivih: spis o svjetioniku u Iki⁵⁵, obavijest da je 18. 7. 1875. u Lovranu puštena u rad telegrafska stanica⁵⁶, spis o ukidanju odluke lovranskog Općinskog zastupstva o uvođenju posebnog nameta ribarima iz Chioggie, koji u Lovranu prodaju ribu⁵⁷, spis o uređenju fontane s pitkom vodom u lovranskoj luci i općenito o nedostatku pitke

⁴⁹ Isto, opći spis 364/62 (kat. XI/1).

⁵⁰ To je vrijeme kada je Katolička crkva još uvijek imala važnu ulogu u obrazovanju puka.

⁵¹ HR-DARI-1, opći spis 826/65 (kat. XIII/10).

⁵² Isto, opći spis 2421/70 (kat. VIII/1).

⁵³ Isto, opći spis 1363/77 (kat. VIII/1). Riječ je o obimnijem predmetu o gradnji škole u Lovranu, koji valja detaljnije proučiti. U njemu međutim nema projektne dokumentacije.

⁵⁴ Isto, opći spis 9083/02 (kat. VIII/1). Ovaj predmet treba također detaljnije proučiti.

⁵⁵ Isto, opći spis 2475/74 (kat. X/4).

⁵⁶ Isto, opći spis 2101/75 (kat. XVIII).

⁵⁷ Isto, opći spis 937/79 (kat. XV/3).

vode u gradskoj jezgri⁵⁸, spisi o ekonomskim⁵⁹ i sanitarnim prilikama u mjestu⁶⁰ te izradi općinskih sanitarnih i zdravstvenih propisa⁶¹, osnivanje Parobrodarskog društva Unione Istriana,⁶² uređenje i rad pojedinih škola na Lovranštini⁶³ i dr. Na spomenutom *Popisu nacrtu javnih i privatnih objekata, karata i sličnog* pohranjenih u fondu *Istarski sabor* nalaze se sljedeće jedinice koje se odnose na Lovranštinu: tri nacrti lovranskog groblja iz 1903.; položajni nacrt planinske željeznice sa središnjom nazubljenom tračnicom Lovran – Učka iz 1909. te šest položajnih nacrtu novogradnji u Lovranu iz 1909. Na *Popisu tiskovina (brošura, novina, letaka i sličnog)* pohranjenih u fondu *Istarski sabor* nalazi se samo jedna jedinica o Lovranštini, *Classificazione degli scolari e delle scolare della Pubblica scuola popolare mista in Laurana pubblicata alla fine dell'anno scolastico 1899/1900. Tipografia Mohović 1900.*

Hijerarhijski neposredno niža razina vlasti ispod Zemaljskog sabora Markgrofovije Istre⁶⁴ bilo je Kotarsko poglavarstvo Volosko, nastalo 1827. godine spajanjem Kotarskog povjereništva Kastav⁶⁵ i Kotarskog povjereništva Lovran.⁶⁶ To tijelo nije imalo samoupravni djelokrug, već je isključivo provodilo, odnosno nadziralo primjenu zakona i drugih propisa viših tijela. Pritom je imalo i važnu ulogu praćenja i izvješćivanja o političkim procesima i aktualnim zbivanjima na terenu te o prirodnim i sociokulturnim značajkama svojeg teritorija i njegova stanovništva. Svoja je izvješća uglavnom upućivalo Namjesništvu u Trst. Opisana politička uloga Kotarskog poglavarstva Volosko najviše se očituje u prezidijalnim spisima odgovarajućeg arhivskog fonda⁶⁷, dok su

⁵⁸ Isto, opći spis 4169/84 (kat. IX/2).

⁵⁹ Isto, opći spis 6457/97 u predmetu 5949/97 (kat. X/4).

⁶⁰ Isto, opći spis 5060/98 (kat. XI).

⁶¹ Isto, opći spis 1786/01 u predmetu 4488/99 (kat. XI/1) i opći spis 7035/11 u predmetu 12134/09 (kat. XI/3).

⁶² Isto, opći spis 5528 i 5601/02 (kat. XVIII).

⁶³ Škola u Veloj Učki – opći spis 4998/13 u predmetu 5272/07 (kat. VIII/1) i Šegrtska škola u Lovranu (*Scuola per apprendisti*) – opći spis 7877/13 u predmetu 8756/11 (kat. VIII/1).

⁶⁴ Svojevrsan prednik istarskog Zemaljskog sabora bilo je Okružno poglavarstvo za Istru, koje je djelovalo od 1825. do 1860. godine na prostoru jedinstvena upravnog okružja za Istru i kvarnerske otoke. Budući da je gradivo tog tijela pohranjeno u Državnom arhivu u Pazinu, o njemu u ovom članku neće biti riječi.

⁶⁵ U DAR-u fond HR-DARI-15.

⁶⁶ U tekstu se, radi bolje prohodnosti, koriste normativni nazivi stvaratelja koji odgovaraju nazivima arhivskih fondova koje su stvorili. U stvarnosti su se nazivi stvaratelja više puta mijenjali i imali svoje brojne inačice na više jezika. Sve te promjene i varijante nisu bitne za ovaj članak te je stoga njihovo navođenje izostavljeno.

⁶⁷ Oznaka fonda HR-DARI-19.

upravne funkcije prevladavajući sadržaj njegovih općih spisa. Prezidijalni su spisi fonda *Kotarsko poglavarstvo Volosko* cjelovito sačuvani. Analiza njihova sadržaja za potrebe skupa o spomenutoj lovranskoj obljetnici iznjedrila je brojne činjenice zanimljive za povijest Lovranštine. Kotarsko poglavarstvo imalo je i neke sigurnosne i protokolarnе dužnosti te je prikupljalo podatke i izvješćivalo o posjetima članova carske obitelji i drugih uglednika Lovranu, organiziralo njihov svečani doček i ispraćaj, brinulo se o njihovoj sigurnosti i dostojnu prijemu. Tako je u gradivu zabilježeno kratko zadržavanje nadvojvode Maximiliana, budućeg meksičkog cara, u Lovranu 1862. godine tijekom njegova proputovanja iz Raškog zaljeva za Opatiju i dalje.⁶⁸ U travnju 1897. u Lovran su na duži boravak stigli nadvojvotkinja Maria Josepha i njezin sin Karlo, budući austrijski car, te odsjeli u Vili „Panteans“.⁶⁹ Iste godine, 9. lipnja, u Lovranu je uslijed infarkta preminuo kustos bečkog Muzeja za umjetnost i obrt (*Kunstgewerbemuseum*) Jakob Falke.⁷⁰ Maria Josepha je u Lovranu, u Vili „Souvenir“, odsjela ponovno u travnju i svibnju 1898. godine. Detaljan opis svečanosti upriličen povodom njezina odlaska iz Lovrana 6. svibnja također je zabilježen.⁷¹ U ožujku su 1907. na odmor u Lovran stigli bugarski prijestolonasljednik Boris s bratom Cyrillom i sestrama Nadejdom i Eudoksijom. Odsjeli su u Vili „Scherpon“.⁷² Bečki gradonačelnik Karl Lueger predmet je jednog izvješća Kotarskog poglavarstva iz veljače 1908. U njemu se spominje anonimno pismo upućeno gradonačelnikovoj sestri, gospođici Hildegarde Lueger, koja je tada s bratom boravila u Vili „San Rocco“. U pismu se Luegeru prijete atentatom te iznose objede o njegovu zdravstvenom (?) stanju.⁷³ Nadalje, u Lovranu su 1908. ljetovali nadvojvotkinja Maria Valeria s nadvojvodom Franzom Karlom te nadvojvoda Franz Salvator s nadvojvodom Hubertom i nadvojvotkinjom Hedwig⁷⁴, saski princ August Leopold boravio je u lovranskoj vili „Enea“ u siječnju 1914.,⁷⁵ u ožujku iste godine u Hotelu „Lovrana“ ponovno je odsjeo nadvojvoda Franz Salvator, glavni inspektor vojnog saniteta za cijelu Monarhiju,⁷⁶ a sljedećeg su mjeseca u

⁶⁸ HR-DARI-19, prezidijalni spis 91/62.

⁶⁹ Isto, prezidijalni spis 204/97.

⁷⁰ Isto, prezidijalni spis 264/97.

⁷¹ Isto, prezidijalni spisi 99 i 150/98.

⁷² Isto, prezidijalni spis 61/07.

⁷³ Isto, prezidijalni spis 73/08.

⁷⁴ Isto, prezidijalni spis 82/08.

⁷⁵ Isto, prezidijalni spis 76/14.

⁷⁶ Isto, prezidijalni spis 104/14.

isti hotel stigle već spomenute bugarske princeze Nadejda i Eudoksija.⁷⁷ Drugdje se saznaje indirektno o poznatim osobama koje su se odmarale u Lovranu, npr. iz policijskih izvješća u kojima se opisuju pojedini veći incidenti. Ugarski premijer Ladislav Lukacs stigao je tako 14. siječnja 1913. u Rijeku s nakanom da u Lovranu provede tjedan dana odmora. Prilikom prolaska kroz Ičiće opazili su ga radnici na gradnji sanatorija te ga izviždali i izvrijeđali. Tisak je potom priču „napuhao“ izvješćujući da je bila riječ o pravim demonstracijama stotina radnika iz Rijeke i ugarskih turista iz Lovrana protiv Lukacsa te da je u sukobima bilo i teže ozlijeđenih.⁷⁸ Izvješće Kotarskog poglavarstva u kojem je najavljen prijam srpskih ranjenika u Prvom balkanskom ratu 1912. u lovranske pansione ima također veće političko značenje.⁷⁹ Lovran je bio jedina općina u cijelom Kotaru Volosko sa znatnijim udjelom Talijana u populaciji. Do godine 1897. jedino je u Lovranu postojala podružnica talijanske nacionalne organizacije Lega nazionale. Osnovana je, vjerojatno, 1892. godine.⁸⁰ S jačanjem nacionalne svijesti i osnivanjem udruga nacionalnog predznaka zaoštravali su se u Lovranu i međunacionalni odnosi između Hrvata i Talijana, a kako su nacionalna društva sudjelovala u mjesnoj kulturnoj i zabavnoj ponudi, tako su povratno njihovi (zaoštreni) odnosi utjecali na turistički život. Kotarsko poglavarstvo stavilo je 1894. godine na dnevni red jedan takav veći međunacionalni sukob nakon objavljenog članka u tršćanskom listu *Il Piccolo della sera*. U tekstu se opisuju izgredi hrvatskih momaka u Lovranu u kojima su napadnuti i kupališni gosti. Poglavarstvo je o slučaju napravilo vlastitu istragu, kojom je utvrđeno da je agresija Hrvata bila usmjerena na neke *fijumanske* obitelji na ljetnom boravku u Lovranu. U izvješću se tvrdi da su, po svemu sudeći, sami *Fijumani* isprovocirali izgrede. Oni su se malo bučnije zabavljali na trgovima i dvorištima, što nije odgovaralo Lovrancima te su oni, sve dečki od 16 do 18 godina, ometali njihovu zabavu pjevajući hrvatske pjesme i zauzimajući njihova mjesta na trgovima. Lovranski gradonačelnik Ivan Turčić obećao je da će to ubuduće spriječiti, međutim, ističe se u izvješću, poznato je da je i sam ljut na *Fijumane* jer ga je njihov tisak već više puta oštro napao.⁸¹ Čitava hemeroteca sačuvana je među prezidijalnim spisima Kotarskog

⁷⁷ Isto, prezidijalni spis 116/14.

⁷⁸ Isto, prezidijalni spis 6/13.

⁷⁹ Isto, prezidijalni spis 153/12.

⁸⁰ Isto, prezidijalni spis 20/97.

⁸¹ Isto, prezidijalni spis 201/94.

poglavarstva o jednom drugom incidentu, žalbama Talijana zbog remećenja noćnog mira u ljeto 1912., čiji su pravi uzrok ustvari bile hrvatske kulturne priredbe u organizaciji Društva za promicanje lovranske glazbe, Hrvatske čitaonice, društva Knezgrad i lovranske podružnice Sokola.⁸² Sokolaši su bili sudionici još jednog tipičnog, dobro dokumentirana, međunacionalnog okršaja. Sredinom 1914. organizirali su mimohod s limenom glazbom kroz Lovran, što je izazvalo negodovanje Lječilišnog povjerenstva i mjesnih Talijana. Gotovo je došlo do fizičkog obračuna između Hrvata i Talijana, članova lovranskog Filharmonijskog društva, većinom tzv. „Reichsitalienera“⁸³, koje je također u blizini održavalo svoj koncert. Veći je incident ipak izbjegnuto jer su se sokolaši povukli na svoju plesnu zabavu u vrtu Vile „Annunziata“. U komentaru kotarskog poglavara ovog su puta Hrvati lošije prošli, kritizirani su za političko huškanje povodom skorih zemaljskih izbora.⁸⁴ Stanje reda i mira u Kotaru bilo je i inače česta agenda Kotarskog poglavarstva. U jednoj analizi za turistička mjesta Opatija i Lovran iz 1910. godine iznose se podaci o broju redarstvenika, detektiva i pozornika na tom području te se ističe nemogućnost kontrole dolazaka, odlazaka i ponašanja gostiju iz Srbije. U istom spisu priloženi su i podaci o broju i strukturi turista u Lovranu prema zemlji podrijetla od siječnja do studenog te godine.⁸⁵ Od ostalih važnih tema koje su pisanog traga ostavile u prezidijalnim spisima Kotarskog poglavarstva treba istaći Izvješće predstojnika lovranskog Lječilišnog povjerenstva dr. Albina Edera o stanju i problemima lovranskog turizma iz 1910.⁸⁶ te opis Ederovih zasluga u suzbijanju epidemije šarlaha u Lovranu i okolici u proljeće 1905.⁸⁷ godine. U potonjem spisu nalazi se i Ederov životopis. Specifičan oblik turizma

⁸² Isto, prezidijalni spis 127/12.

⁸³ Inače, doseljavanje Talijana iz Kraljevine Italije, tzv. *Reichsitalienera*, na područje Austrijskog primorja u to je vrijeme bilo zamijećeno najviše u Trstu te u kotarevima Gradiška, Monfalcone, Poreč, Pula te u gradu Rovinju. Smatralo se ozbiljnim sigurnosnim problemom, pa su državne vlasti takve doseljenike strogo nadzirale i nalagale mjere za suzbijanje njihova useljavanja. Na području Kotara Volosko najviše doseljenika iz Italije bilo je upravo u Lovranu. O tome vidi npr.: HR-DARI-19, prezidijalni spis br. 107/912.

⁸⁴ HR-DARI-19, prezidijalni spis 134/14.

⁸⁵ Od ukupno 8803 gosta 79 ih je bilo iz Primorja, 5090 iz Austrije, 3005 iz Ugarske (zajedno s Hrvatskom), 27 iz Bosne i Hercegovine, 282 iz Njemačke, 12 iz Francuske, 11 iz Italije, 10 iz Engleske, 180 iz Rusije, 70 iz Srbije, 10 iz Rumunjske, 10 iz Bugarske, 3 iz Amerike, 11 iz ostalih europskih zemalja i 3 iz ostalih vaneuropskih zemalja. HR-DARI-19, prezidijalni spis 127/10.

⁸⁶ HR-DARI-19, prezidijalni spis 144/10.

⁸⁷ Isto, prezidijalni spis 111/05. Dr. Eder za te, ali i druge zasluge dobio je 1908. titulu carskog savjetnika. HR-DARI-19, prezidijalni spis 85/98.

usmjeren na ciljanu grupaciju ljudi imao je na liburnijskoj obali svoje začetke u Lovranu, u već spomenutom Svećeničkom sanatoriju u Iki, tada pripadajućoj Lovranu. Među prezidijalnim spisima Kotarskog poglavarstva nalazi se poveći spis iz 1896. godine o toj ustanovi nastao na poticaj Namjesništva u Trstu. Iz njega se saznaje da je Priesterheim 1889. godine osnovalo Bolesničko pripomoćno društvo za svećenike Rudolfinum iz Gorice⁸⁸, a njegov je upravitelj konzistorijalni savjetnik i papin kućni prelat Dominik Filip (?). Gradnja troetažnog zdanja stajala je 42.000 forinti, kaže se u izvješću, a sada je njezina vrijednost oko 80.000 forinti. Sanatorij je otvoren šest mjeseci u godini i dobro je posjećen. U njemu je znalo boraviti i do 24 svećenika istovremeno, a tri su redovnice uposlene kao domačice. U izvješću se primjećuje da svećenici posjećuju Priesterheim najviše radi kupanja u moru, zbog čega ima i jednu kabinu za presvlačenje.⁸⁹ Od ostalih „lovranskih“ prezidijalnih spisa valja još spomenuti, kronološkim redom, samo one zanimljivije. Tako je zabilježeno da je 1849. u Lovranu rad nekih parnih strojeva izazvao negodovanje Lovranaca, spominju se Scarpa i Terzy⁹⁰, a iz godine 1856. sačuvane su obligacije i iskaz kapitala više župnih crkava i filijala u Kotaru, među inima i one u Lovranu.⁹¹ Iz jednog spisa pazinskog okružnog poglavara iz 1859., koji traži hitno očitovanje o tome postoje li na području Kotara mjesta koja ispunjavaju uvjete da ih se proglasi gradovima prema odredbama Općinskog zakona, saznaje se da te uvjete u Kotaru imaju samo Kastav i Lovran.⁹² Među prezidijalnim spisima iz 60-ih godina 19. stoljeća pohranjen je popis Lovranaca s biračkim pravom iz 1862.⁹³, spis s podacima o novoizabranom čelništvu Općine Lovran iz 1864.⁹⁴ te iz iste godine analiza potreba i manjkavosti u radu pučke škole u Lovranu.⁹⁵ O potrebi poboljšanja i proširenja luka u Lovranu i Iki govori jedan neprotokoliran spis iz 1867.,⁹⁶ dok osobitu vrijednost ima pismo kotarskog poglavara tršćanskom povjesničaru i arheologu Pietru Kandleru iz 1869. godine, u kojem ga obavještava o

⁸⁸ Izvorno *Priester – Krankenunterstützungsverein Rudolfinum*.

⁸⁹ HR-DARI-19, prezidijalni spis 196/96.

⁹⁰ Isto, prezidijalni spis 101/49.

⁹¹ Isto, prezidijalni spis 45/56.

⁹² Isto, prezidijalni spis 137/59.

⁹³ Isto, prezidijalni spis 163/62.

⁹⁴ Isto, prezidijalni spisi 18/64. i 116/67. Novi općinski načelnik Lovrana postao je stolarski majstor Franjo Lettis.

⁹⁵ Isto, prezidijalni spis 71/64.

⁹⁶ Isto, prezidijalni spis bb/67.

pronađenoj glagoljici na apsidi župne crkve u Lovranu.⁹⁷ Nakon oskudnih sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća, u kojima je za istaknuti samo popis postojećih društava u političkom Kotaru Volosko iz 1888., među kojima je iz Lovrana samo *Casino di lettura*,⁹⁸ devedesete su ponovno bogatije. Posebno je vrijedna pozornosti istraga o jednom novinskom članku iz 1896. godine. Prema njemu je tijekom izbora za Općinsko vijeće Lovrana društvo Lega nazionale zastrašivalo lovransko seosko pučanstvo te ga sprečavalo da slobodno izrazi svoju političku volju. Istraga koja je potom provedena na poticaj kotarskog poglavara utvrdila je da Lega Nazionale nije uopće sudjelovala na izborima te da u Lovranu postoje dvije stranke, jedna hrvatska i jedna talijanska ili, bolje rečeno, istrijska, kako se rado naziva. Pripadnici prvih dijelom su članovi slavenskog Društva Ćirila i Metoda, a drugih članovi mjesne organizacije Lega Nazionale. Ta društva, tvrdi se u izvješću kotarskog poglavara, samo indirektno utječu na izbore. Sami izbori protekli su u redu, a ekscesi, točnije tučnjava između lovranskog gradonačelnika Turčića i općinskog kancelista s jedne strane te njihovih talijanskih političkih protivnika iz Lovrana i okolice s druge strane, dogodila se kasnije.⁹⁹ Spomenuti fizički obračun u kući, tada već bivšeg, lovranskog gradonačelnika Turčića imao je potom, čini se, i svoj sudski epilog.¹⁰⁰ Iz devete dekade devetnaestog stoljeća sačuvano je i jedno pismo administracije lista *Naša Sloga* iz Trsta iz 1897., u kojemu Matko Mandić Kotarskom poglavarstvu priopćava da *Našu Slogu* u Kotaru Volosko u svojoj trgovini u Opatiji prodaje Pavao Justi te Francesco Adrario u Lovranu.¹⁰¹ Pismo sućuti povodom tragične smrti carice Elizabete 1898. izražava, među inima, i Ivan Turčić, predsjednik Hrvatske čitaonice „Danica“ u Lovranu.¹⁰² S kraja iste godine sačuvano je detaljno izvješće o požaru u Vili „Frappart“ u noći s 22. na 23. prosinca. U izvješću se naglašava da vila još nije bila dovršena, da je bila osigurana te da su je gasili opatijski vatrogasci pod zapovjedništvom Ive Keglevića. U spisu se nadalje lamentira o činjenici da Lovran nema noćne straže.¹⁰³ Devetnaesto stoljeće u arhivu Kotarskog poglavarstva završava 1899.

⁹⁷ Isto, prezidijalni spis 34/69.

⁹⁸ Isto, prezidijalni spis 191/89.

⁹⁹ Isto, prezidijalni spis 212/96.

¹⁰⁰ Isto, prezidijalni spis 221/96.

¹⁰¹ Isto, prezidijalni spis 259/97.

¹⁰² Isto, prezidijalni spis 283/98.

¹⁰³ Isto, prezidijalni spis 429/98.

još jednim primjerom nacionalne netrpeljivosti u Lovranu, spisom o interpelaciji Dr. Scampicchia carskoj vladi, u kojoj se žali da lovranski svećenik Jurinčić djecu poučava vjeronauk na hrvatskom jeziku.¹⁰⁴

Tragovi prohujala života nastavljaju se taložiti u prezidijalnim spisima Kotarskog poglavarstva Volosko i početkom dvadesetog stoljeća svom svojom tematskom raznolikošću, bilježeći, sustavno ili slučajno, jedne ljude i događaje i prešućujući druge. Detaljan kurikulum lovranskog općinskog načelnika Ferdinanda de Persicha sačuvan je za povijest zahvaljujući tomu što je 1905. zaprimljen prijedlog za njegovo odlikovanje. Između ostalog, taj je prijedlog obrazložen i hrabrim načelnikovim djelom kada je 1902. u moru ispred Vile „Ferdinanda“ od utapljanja spasio dvije žene.¹⁰⁵ Jedan zanimljiv slučaj iz kriminalne sfere doveo je pak istragu u Lovran 1910. godine. Predsjednica filijale Ugarskog društva za borbu protiv trgovanja djevojkama u Rijeci¹⁰⁶, grofica Wickenburg, obavijestila je Kotarsko poglavarstvo da su za taj delikt osumnjičeni izvjesni postolar Pavlik iz Lovrana i njegova sestra.¹⁰⁷ Iz predratnog razdoblja treba spomenuti još jedan izvor za socijalnu i ekonomsku povijest, podatke o cijenama potrošačke košarice u Opatiji, Voloskom i Lovranu za 1912. godinu. Podatke je Kotarsko poglavarstvo prikupilo na zahtjev Središnjeg statističkog povjerenstva u Beču¹⁰⁸, vjerojatno za potrebe razmatranja socijalnih implikacija skupoće turističkih mjesta.¹⁰⁹ Prvi svjetski rat ostavio je pisane tragove o pojavama i događajima koji znače negaciju onoga što je liburnijskom primorju donio turizam. Obiman predmet o ratnoj skrbi u Primorju iz

¹⁰⁴ Isto, prezidijalni spis 145/99.

¹⁰⁵ Isto, prezidijalni spis 113/05. Listajući dalje prezidijalne spise, tek nekoliko arhivskih kutija poslije, nailazi se na obavijest da je općinski načelnik Ferdinando de Persich umro 22. siječnja 1908. u Lovranu. HR-DARI-19, prezidijalni spis 74/08.

¹⁰⁶ Izvorno *Filiale des ungarischen Vereines gegen Mädchenhandel in Fiume*.

¹⁰⁷ HR-DARI-19, prezidijalni spis 71/10.

¹⁰⁸ Izvorno *Statistische Zentralkommission in Wien*.

¹⁰⁹ HR-DARI-19, prezidijalni spis 70/12. Cijene su u Lovranu bile sljedeće: 1 kg govede prednjice srednje kvalitete s privagom = 1.60 K; 1 kg govedih leđa srednje kvalitete s privagom = 1.98 K; 1 kg teleće prednjice srednje kvalitete s privagom = 2.40 K; 1 kg telećih leđa srednje kvalitete s privagom = 2.60 K; 1 kg ocijedene svinjetine srednje kvalitete (but ili leđa) = 3.48 K; 1 kg običnog kruha od žitarica = 0.40 K; 1 kg pšeničnog brašna tipa 0 = 0.48 K; 1 kg maslaca srednje kvalitete = 3.00 K; 1 l obranog mlijeka = 0.28 K; 1 kg konzumnog krumpira = 0.16 K; 1 l *Pisolen* (?) = 0.44 K; 1 l graška = 0.72 K; 1 kg riže = 0.88 K; 8 svježih jaja = 1.00; 1 cent smeđeg ugljena = 2.10 K; 1 cent kamenog ugljena = 3.20 K; 1 klafter tvrdog ogrjevnog drva = 90.00 K; 1 klafter mekanog ogrjevnog drveta = 16.00 K; godišnja najamnina za građanski stan od 2 sobe i kuhinje (evtl. predsoblje) za srednji sloj = 840.00 K; godišnja najamnina za građanski stan od 3 sobe i kuhinje (evtl. predsoblje) za srednji sloj = 1080.00 K.

1915. svjedoči o počecima organizirana djelovanja Društva Crvenog križa na području Kotara Volosko. Iz spisa se, pored ostalog, doznaje da je Društvo u Lovranu tada vodilo tri vojna oporavilišta, u Vili „Lovrana“, Učiteljskom domu i Svećeničkom sanatoriju u Iki.¹¹⁰ Njih je još u listopadu 1914. osobno posjetio generalni inspektor vojnog saniteta, nadvojvoda Franz Salvator.¹¹¹ Rat je, uz ranjenike i oskudicu, Lovranu donio i brojne špekulacije s nekretninama. Da je problem ratnog profiterstva u Lovranu, koji su neki nastojali svesti na međunacionalne obračune Hrvata, Nijemaca i Talijana, imao velike razmjere, pokazuje i činjenica da se u raspravu o tome uključio čak i sam tršćanski namjesnik, princ Konrad zu Hohenlohe-Schillingsfürst. On 1917. izvješćuje o svojem razgovoru s poznatim opatijskim odvjetnikom Gjurom Červarom. Potonji se požalio Hohenloheu da se Vijeće Općine Lovran sastoji uglavnom samo od Talijana, iako je tamo razmjerno znatno više stanovnika Hrvata, što treba ispraviti. Hohenlohe je potom zadužio kotarskog poglavara Gezu Murada da ga izvijesti o političkim prilikama u Lovranu. Kotarski je poglavar iznio mišljenje – čini se ne svoje osobno, kako će se kasnije vidjeti – koje oštro osuđuje Gjuru Červara tvrdnjom da je on beskrupulozan čovjek, koji se koristi političkim spletkama kako bi zadovoljio svoje materijalne interese i interese svojih klijenata. Radi za Društvo „Quarnero“, tvrtku hrvatskih kapitalista, koji pokušavaju pokupovati mnoge nekretnine u Lovranu a da pritom nema podršku ni unutar vlastite, hrvatske, stranke. I u drugim se spisima tvrdilo da hrvatski kapital nastoji proširiti svoj utjecaj u Primorju, a napose u Opatiji i Lovranu, te da su u tome najagilniji dr. Gjuro Červar i AG „Quarnero“, koji koriste krizu za jeftinu kupnju nekretnina.¹¹² Potonju tezu potvrđuje jedan izvor iz 1918. godine u kojem se daje pregled promjene vlasništva brojnih opatijskih i lovranskih hotela.¹¹³ Iz pera istog kotarskog poglavara došli su pred sam kraj rata 1918. sasvim oprečni tonovi, sada puni hvale i priznanja za dr. Červara.¹¹⁴ U pismu upućenu Namjesniku on se brani od optužbe iznesene u *Grazer Tagblatt* da zemaljske i kotarske vlasti u Opatiji i Lovranu pogoduju Hrvatima na

¹¹⁰ HR-DARI-19, prezidijalni spis 101/15.

¹¹¹ Isto, prezidijalni spis 198/14.

¹¹² Isto, prezidijalni spisi 77 i 82/17.

¹¹³ Isto, prezidijalni spis 89/18. Isti problem promjene vlasništva, među inim i lovranskih hotela, spominje se i u drugim spisima u to vrijeme.

¹¹⁴ Može se samo nagađati što je tome bio razlog, potreba da se, kao i drugdje u raspadajućoj Monarhiji, dodvori slavenskom elementu ili iskreno priznanje za postignuta djela.

štetu Nijemaca. Glavni je predmet spora bio, tvrdi kotarski poglavar, Gjuro Červar, protivnik Nijemaca, ali vrlo sposoban; jedini koji je tijekom rata u svojoj zavičajnoj Općini Veprinac uspio uspostaviti funkcioniranje vlasti te veoma zaslužan za opskrbu stanovništva u cijeloj Istri. Veprinačke pašnjake iznajmio je vlasniku Brijuna Kupelwieseru te tako za svoj kraj ostvario znatnu korist, iako je time izazvao snažne proteste u vlastitoj stranci. Pripisuju mu se također zasluge za podržavljenje električne centrale „Scanavi“ u Opatiji te za uspostavu kompromisne općinske vlasti u Lovranu s umjerenim Hrvatima i Talijanima. Pomogao je općenito da se smiri politička situacija u Kotaru, tvrdi na kraju svog pisma kotarski poglavar.¹¹⁵ Posljednji važan spis potonjeg kotarskog poglavara Geze Murada pohranjen među prezidijalnim spisima Kotarskog poglavarstva Volosko, kao i austrijske vladavine uopće, njegovo je izvješće o političkim stavovima i djelovanju domaćih Talijana na području Kotara. U izvješću se ponavlja dobro poznata činjenica da u Kotaru Volosko postoji veća grupa Talijana samo u gradu Lovranu te u Voloskom i na Kantridi. Sve su ostalo pojedinci utopljeni u masi Slavena. Samo u Lovranu to je jedna veća zajednica, čiji je politički život praktički zamro nakon izbijanja rata, iseljenja talijanskih državljana i ukidanja podružnice udruge Lega Nazionale. Kotarski poglavar svoje izlaganje završava mišljenjem da su autohtoni Talijani u Lovranu oduvijek bili umjereni i sve u svemu lojalni te da su samo dvojica Talijana iz Kotara pobjegla iz zemlje, a devet ih je bilo internirano.¹¹⁶ Među prezidijalnim je spisima i nekoliko važnih dokumenata o gradnji trase električnog tramvaja od Matulja do Lovrana, koji je 1908. počeo prometovati.¹¹⁷ Spomenuti treba na koncu samo to da su urudžbeni zapisnici prezidijalnih spisa cjelovito sačuvani, dok su kazala fragmentarna.

Drugu veliku seriju ovog fonda čine opći spisi, dokumenti upravnog i administrativnog karaktera manje političke važnosti, no svejedno vrijedni za neka povijesna istraživanja lokalnog značenja. To je gradivo za određena razdoblja cjelovitije sačuvano (od 1827. do 1903.), a za druga fragmentarno (od 1904. do 1918.). Njihov sadržaj pokriva područja opće uprave, bogoštovlja, državnih financija i ubiranja poreza, graditeljstva i javnih radova, obrta i industrije, policije, poljoprivrede,

¹¹⁵ HR-DARI-19, prezidijalni spis 93/18.

¹¹⁶ Isto, prezidijalni spis 109/18.

¹¹⁷ O kojim je dokumentima riječ vidi u: Zakošek, Boris, „Opatijski tramvaj“, *Sušačka revija*, br. 61, 2008., str. 79–84.

veterinarstva, vojništva i zdravstva. Nakon što su dodjele građevinskih dozvola na razmeđu stoljeća prebačene u nadležnost općina, i dio starije projektne dokumentacije sukladno tome prebačen je u općinski arhiv. Unatoč tome što su za ovu seriju spisa uglavnom sačuvana sva registraturna pomagala, njezinu pretraživost i mogućnost služenja njome bitno umanjuje činjenica da je gradivo velikim dijelom pisano gotičkim pismom na njemačkom jeziku, a manje latinicom na talijanskom, hrvatskom i slovenskom jeziku.

Izdvojeni predmeti čine treću seriju ovoga velikog fonda. Riječ je uglavnom o prezidijalnim i općim spisima koji su iz nekog operativnog razloga izdvojeni iz tekućeg niza spisa te oblikovani u tematske dosjee.¹¹⁸ Riječ je samo o oko 2,5 dužna metra gradiva sljedećeg sadržaja: o izborima za Zemaljski sabor Istre, o mjerama predostrožnosti u vezi s proslavom radničkog praznika 1. svibnja, o lovstvu i zakupu općinskih lovišta, o zdravstveno-kupališnim mjestima i kupalištima (ovdje je pohranjen i jedan primjerak Zdravstveno-kupališnog pravilnika za Lovran), o prometnicama i prometlima, o gradnji tvornice leda u Iki, od koje je kasnije nastala Tvornica ribljih konzervi, o zbrinjavanju vodom, o crkvenim i općinskim računima i namirama, o dozvolama za vjenčanje i drugome. Na kraju poglavlja o fondu *Kotarsko poglavarstvo Volosko* treba istaći da je, uz spomenuta registraturna pomagala za prezidijalne i opće spise, sačuvano i nekoliko drugih serija uredskih knjiga koje mogu biti važne za istraživanje, a to su mobilizacijski urudžbeni zapisnici, povjerljivi policijski urudžbeni zapisnici, kazalo radnja te kazala bolničkog liječenja.

Uz kotarsku upravu postupno su se tijekom cijelog 19. stoljeća razvila specifična upravna tijela za pojedina područja društvenog života s vlastitim uredima i pismohranama. Tako je nastalo nekoliko arhivskih fondova u DAR-u. Najstarije je Kotarsko školsko nadzorništvo Kastav,¹¹⁹ koje kontinuirano djeluje od 1815. do 1869. godine, od čega je sačuvano 0,7 dužnog metra od 1818. do 1865. godine. Arhivski popis fonda izradila je viša arhivistica Zorica Manojlović. Područje Općine i Župe Lovran bilo je, između ostalih dijelova Kotara, također u djelokrugu tog nadleštva. Njegove su kompetencije bile nadzor nad svećenicima po pitanju vjerske i opće nastave, nadzor nad učiteljima u obavljanju

¹¹⁸ Izdvojeni predmeti opisani su na kraju sumarnog inventara fonda *Kotarsko poglavarstvo Volosko* i nemaju vlastitu signaturu.

¹¹⁹ Fond HR-DARI-890.

njihovih obrazovno-odgojnih zadaća, nadzor nad kontrolom poštovanja školske obveze i pohađanja nastave, odnosno obveze općinara glede upisa školske djece i financiranja učitelja, nadzor nad stanjem školskih zgrada itd. Arhivski fond nastao djelatnošću Kotarskog školskog nadzorništva Kastav sadrži urudžbene zapisnike općih spisa, opće spise, unutar općih spisa i zapisnike školskih vizitacija po posebnom protokolu. „Što unutar općih spisa što kao posebna pedagoška dokumentacija sačuvani su sumarni iskazi učenika po župama, razna statistička izvješća o školama, ispitni programi, izvješća o ispitima, mjesečni iskazi nazočnosti učenika na nastavi, iskazi o školskim inventarima, plaćama učitelja, itd. Sačuvano je i nekoliko normativnih propisa.“¹²⁰ Slijedom sveobuhvatnih političkih, društvenih i upravnih reformi od sredine 19. stoljeća u Monarhiji se reformira i područje školstva. Tako je krajem studenog 1869. i Kotarsko školsko nadzorništvo Kastav prestalo s radom.¹²¹ Njegove kompetencije, koje su u nalogodavnom i izvršnom smislu još u znatnoj mjeri bile u djelokrugu crkvenih vlasti, prenesene su na Kotarsko školsko vijeće Volosko pod isključivo državnom ingerencijom. Fond nastao registraturnom djelatnošću potonjeg tijela¹²² također je vrlo vrijedan izvor za povijest školstva od 1869. do poraća Prvog svjetskog rata. Razmjerno je cjelovit, sadrži 7,15 dužnih metara gradiva u razdoblju od 1869. do 1924. godine, ali je arhivistički slabije obrađen od fonda *Kotarsko školsko nadzorništvo*.

Nadalje, na području Kotara Volosko djelovali su kao samostalna upravna tijela još i Kotarski cestovni odbor, Kotarsko šumsko nadzorništvo i Kotarska aprovizacija Volosko – Opatija. Cestovni odbor imao je, kao državna stručna služba, odlučujući utjecaj na trasiranje, gradnju i održavanje kotarskih i lokalnih cesta, a bio je i jedan od čimbenika koji su davali mišljenje prilikom dodjele građevinskih dozvola za sve gradnje s obzirom na cestovne propise. U fondu *Kotarski cestovni odbor u Voloskom*¹²³ sačuvano je samo 0,2 dužnog metra gradiva za razdoblje 1896.–1925., međutim mnogo tragova o radu tog nadležstva na području Lovranštine postoji u drugim fondovima koji su imali neku upravnu graditeljsku funkciju, poglavito u fondu *Kotarsko poglavarstvo Volosko*¹²⁴

¹²⁰ Manojlović, Zorica, *Arhivski popis Kotarsko školsko nadzorništvo Kastav HR-DARI-890 (JU-221)*, str. 9. Objavljeno na arhivskoj internetskoj mreži *Arhinet*.

¹²¹ Isto, str. 7.

¹²² HR-DARI-618.

¹²³ HR-DARI-619.

¹²⁴ HR-DARI-19.

i *Glavarstvo Općine Lovran*.¹²⁵ Gradivo Kotarskog šumskog nadzorništva u Voloskom nalazi se u DAR-u u sastavu zbirnog fonda *Kotarska šumska nadzorništva na području Markgrofovije Istre*.¹²⁶ Fond sadrži 0,9 dužnog metra gradiva i obuhvaća razdoblje od 1876. do 1918. godine. Glavna svrha ovog upravnog tijela bila je organizacija šumarske službe i nadzor nad radom lugara te prikupljanje podataka i davanje ocjena i mišljenja o uzgoju i iskorištavanju šuma u kotaru. Kotarska aprovizacija Volosko – Opatija osnovana je 1915., a bila je aktivna do poraća 1920. godine.¹²⁷ Djelovala je u uvjetima ratne oskudice i racionirane raspodjele živežnih namirnica i druge robe. Imala je trostruku funkciju – nabavu hrane i ostalih živežnih potrepština od raznih trgovačkih, poljodjelskih i industrijskih tvrtki, od državnih dobavljačkih organizacija i ureda te viših opskrbnih oblasti, zatim raspodjelu hrane općinskim opskrbnim središnjicama te, kao treće, ustrojavanje općinskih opskrbnih tijela i nadzor njihova djelovanja. Gradivo ove službe, svega 0,2 dužnog metra, pohranjeno je u fondu *Kotarske opskrbne službe u Voloskom i Opatiji*.¹²⁸

Od pravosudnih tijela čija se nadležnost prostirala i na Lovranštinu u DAR-u su pohranjeni fondovi dvaju tijela iz razdoblja austrijske uprave do 1918. godine. Jedan je Pokrajinski i krivični sud spojen s Trgovačko-mjembenom sudom i Pomorskim konzulatom prve molbe u Rijeci.¹²⁹ On je od 1816. do ponovnog pripajanja Rijeke ugarskom dijelu Habsburške Monarhije 1822. bio nadležan i za prostor cijele liburnijske obale. Gradivo ovog suda pohranjeno je, s gradivom njegovih prednika i sljednika, u velikom fondu *Trgovačko-mjembeno sudište i Pomorski konzulat Rijeka*.¹³⁰ Cijeli fond sadrži više od 70 dužnih metara gradiva, ali s obzirom na neveliku važnost Lovrana za gospodarstvo i uopće veliko područje na koje se prostirao djelokrug suda, teško je prosuditi njegovu važnost za povijest Lovranštine. Drugi je *Kotarski sud Volosko* (kasnije Volosko – Opatija), koji djeluje od 1850. do 1854. godine – dakle

¹²⁵ HR-DARI-27.

¹²⁶ HR-DARI-620.

¹²⁷ Naziv na hrvatskom do 1916. bio je Komisionar aprovizacije za kotar Volosko – Opatija, potom do travnja 1918. Kotarska aprovizacija Volosko – Opatija, nakon toga do kraja iste godine Ured za dobavu živeža kotara Volosko – Opatija, nakon talijanskog preuzimanja vlasti Ufficio Approvvigionamento Distrettuale te na kraju Approvvigionamento centrale del Distretto Volosca – Abbazia.

¹²⁸ HR-DARI-306.

¹²⁹ Sud je izvorno nosio kompliciran naziv *Giudizio Civico Provinciale e Criminale ed unitovi Tribunale Cambio Mercantile e Consolato del Mare di l'a Instanza in Fiume*.

¹³⁰ HR-DARI-124.

u razdoblju prvog razdvajanja kotarskih sudova od uprave – te ponovno nakon ukidanja Kotarskog ureda Volosko i konačnog razdvajanja sudova od uprave 1868. godine do kraja Prvog svjetskog rata 1918. godine. Arhivski fond nastao registraturnom djelatnošću ovog sudišta¹³¹ sadrži i velik dio spisa sudskih odjela Kotarskog poglavarstva Lovran (od 1814. do 1827.) i Kotarskog poglavarstva, odnosno Kotarskog ureda Volosko (od 1827. do 1849. i od 1854. do 1868. godine), koje je, najvjerojatnije iz operativnih razloga, preuzela pismohrana Kotarskog suda Volosko nakon konačnog odvajanja od uprave 1868. godine. Cijeli je fond, unatoč provedenu škartiranju u 70-im godinama 20. stoljeća, još uvijek vrlo obiman, sadrži 41 dužni metar gradiva. Među inim, tu se nalaze i najstarije zemljišne uknjižbe i zemljišne knjige¹³² Lovrana, Tuliševice i Oprića od 1789. do 1909. godine. Od velike je ovdje vrijednosti za povijesna i etnografska istraživanja i serija ostavina, gotovo cjelovito sačuvana, koja teče od 1817. do 1918. godine, dok su za ovu temu manje značajne serije normalija, personalija, skraćenog i redovnog građansko-pravnog postupka, građanskih parnica, starateljstva i skrbništva te zemljišnih spisa.¹³³

Naposljetku, razmjerno je dobro sačuvano i gradivo lovranskih pučkih škola. Od Osnovne škole Lovran¹³⁴ na talijanskom jeziku više od četiri dužna metra iz razdoblja od 1872. do 1956. godine, a od Osnovne hrvatske škole Lovran¹³⁵ nešto manje od dva dužna metra iz razdoblja od 1904. do 1920. godine.¹³⁶ Gradivo pretežno sadrži pedagošku dokumentaciju i školske ljetopise te nešto opće korespondencije. Oba su fonda nesređena.

Od ostalog gradiva izvan područja uprave, pravosuđa i školstva najviše prostora zauzimaju zbirke izvornog arhivskog gradiva te fond *Filharmonijsko društvo Lovran*,¹³⁷ nažalost, jedini sačuvani fond neke lovranske udruge iz razdoblja prije Prvog svjetskog rata. Fond sadrži samo oko deset cm gradiva iz razdoblja 1910.–1915., ipak dovoljno za ocrtavanje njegova djelovanja i karaktera. Lovransko Filharmonijsko

¹³¹ HR-DARI-122.

¹³² *Libro intavolazioni i libro tavolare.*

¹³³ Vidi Privremeni popis arhivskog fonda Kotarski sud Volosko – Opatija. PR 15.

¹³⁴ HR-DARI-152.

¹³⁵ HR-DARI-153.

¹³⁶ Prema hrvatskim arhivističkim normama školski fondovi ne dijele se na povijesna razdoblja, već teku kontinuirano dok god određena školska institucija bitno ne promijeni svoju funkciju i značaj.

¹³⁷ HR-DARI-625.

društvo bilo je *talijanaški* usmjereno, imalo je 1912. dvadeset članova, od kojih je šest bilo stranih državljana. Iz sačuvanog gradiva razvidan je njihov repertoar, program nastupa i općenito uloga u popunjavanju turističke ponude Lovrana.¹³⁸

U zbirkama DAR-a postoje i jedinice koje se odnose na Lovran između 1813. i 1918. godine. U Zbirci matičnih knjiga¹³⁹ od devet lovranskih knjiga šest zahvaća navedeno razdoblje, i to knjige rođenih/krštenih 1771.–1819. i 1820.–1890., knjige vjenčanih 1771.–1824. i 1821.–1911., knjige umrlih 1771.–1831. i 1821.–1907. te knjiga, odnosno dio knjige, krizmanih 1823. U Zbirci matičnih knjiga župâ Riječke nadbiskupije na digitalnom zapisu¹⁴⁰ mogu se naći i konzultirati zapisi o sljedećim izvornim lovranskim maticama pohranjenim u Župnom uredu Lovran: rođeni/kršteni 1829.–1866. i 1906.–1927., vjenčani 1886.–1888. te knjige stanja duša 1827.–1839., 1863.–1891. i jednu knjigu stališa duša koja obuhvaća 19. i 20. stoljeće. U Kartografskoj zbirci¹⁴¹ pohranjen je plan luke Ika iz 1879. i jedna mapa lovranskog priobalja s ucrtanim katastarskim česticama nastala oko 1900., a u Zbirci razglednica¹⁴² dvjestotinjak veduta, marina i urbanih detalja Ike, Lovrana i Medveje.

Talijanska uprava u Istri (1918.–1945. godina)

U vrijeme talijanske okupacije Lovrana do koje je došlo krajem 1918. cijela je Istra, pa tako i bivši Kotar Volosko s Lovranom, bila pod upravom Vrhovnog vojnog zapovjedništva za Julijsku krajinu u Trstu. Naredbom svog izvršnog tijela, Privremenog gubernija, od 8. studenog 1918. raspušteno je Povjerenstvo za autonomne poslove Istre uspostavljeno još carskim patentom 1916. godine te je reaktiviran Izvršni odbor Pokrajine Istre. Sukladno organizacijskim promjenama u Trstu, umjesto Gubernija u srpnju 1919. osniva se Generalno građansko povjerenstvo za Julijsku krajinu, a Izvršni odbor Pokrajine Istre u proljeće 1920. postaje Građansko povjerenstvo za autonomne poslove Istre. Ono djeluje do 14. siječnja 1922., kada – na temelju kraljevskog dekreta br. 1747 iz prosinca 1921. – funkciju središnjeg upravnog tijela preuzima Pokrajinski izvanredni odbor za Istru s ciljem da se rad

¹³⁸ Izvorno *Società Filarmonica Lauranese*. Osim u gradivu fonda bitni podaci o Društvu nalaze se i u spisu HR-DARI-19, prezidijalni spis 107/912.

¹³⁹ HR-DARI-275.

¹⁴⁰ HR-DARI-885.

¹⁴¹ HR-DARI-277.

¹⁴² HR-DARI-279.

administracije u Istri uskladi s talijanskim zakonodavstvom. U takvu političko-institucionalnom okruženju Lovran ostaje do kraja veljače 1924. godine.¹⁴³ Tada je Kraljevskim dekretom br. 213 osnovana nova, Kvarnerska, pokrajina sa sjedištem u Rijeci i istim aktom cijelo područje bivšeg Kotara Volosko, izuzev općina Podgrad i Materija, pripojeno toj novoj pokrajini.¹⁴⁴ Nepolitičke upravne poslove novostvorene teritorijalne jedinice obavljala je pokrajinska administracija, a političke prefektura Kvarnerske pokrajine.

Iz razdoblja u kojem je Lovran još potpadao pod istarsku pokrajinsku vlast sačuvano je u DAR-u nekoliko upravnih fondova. Fond *Pokrajinska administracija Istre*, koji sadrži i gradivo prednika – Izvršnog odbora Pokrajine Istre, Građanskog povjerenstva za autonomne poslove Istre i Pokrajinskog izvanrednog odbora za Istru, sadrži gradivo razvrstano u dvadeset i jednu tematsku kategoriju. Riječ je o sljedećim sadržajima: izbori, zapisnici, izvješća središnjih pokrajinskih tijela, tiskovine i razno (kategorija I); zapisnici, službenici, personalne stvari izvršnih tijela (kategorija II); Zemaljski fond (kategorija III); Zemaljski rasteretni fond (kategorija IV); Zemaljski fond za kulturu (kategorija V); Zemaljski mirovinski fond (kategorija VI); Fond bratovština (kategorija VII); škole i crkve (kategorija VIII); ceste i vode (kategorija IX); općine (kategorija X); ustanove javne dobrotvornosti (kategorija XI); cijepljenja i epidemije (kategorija XII); popravni domovi i izgoni (kategorija XIII); vojska i oružništvo (kategorija XIV); poljodjelstvo, trgovina i industrija (kategorija XV); statistika (kategorija XVI); naredbe i okružnice (kategorija XVII); Jubilarni fond, seoske štedionice, poljodjelske zadruge (kategorija XVIII); Školski fond (kategorija XIX); Biblioteka (kategorija XX); Razno (kategorija XXI). Od ostalih spisa fond sadrži samo još dosjee korisnika usluga Pokrajinske bolnice u Puli, koje je vodio Likvidacijski ured Pokrajinske bolnice. Od registraturnih pomagala fond sadrži urudžbene zapisnike i kazala općih spisa te urudžbene zapisnike knjigovodstva. Sačuvan je također znatan broj ostalih knjiga raznog sadržaja, od čega su najvažniji zapisnici riješenih spisa Građanskog povjerenika za Istru, zapisnici riješenih spisa Povjerenika za autonomne poslove Istre, zapisnici sjednica Izvanrednog pokrajinskog odbora Istre,

¹⁴³ Potonji podaci o povijesti Istre od 1918. do 1924. crpljeni su iz sumarnog inventara za fond *Pokrajinska administracija Istre* (HR-DARI-12), koji je pripremila arhivistica Ines Krota. Vidi i tamo navedenu literaturu.

¹⁴⁴ Regio decreto-legge 22 febbraio 1924 n. 213. Istituzione della provincia del Carnaro con capoluogo Fiume. Objavljeno u: *Gazzetta Ufficiale* del 23 febbraio 1924. n. 46.

zapisnici sjednica Izvršnog odbora Istre, zapisnici sjednica Kraljevske komisije za izvanrednu upravu Pokrajine Istre te knjige održavanja i gradnje cesta. Fond je arhivistički sređen i ima sumarni inventar s dva arhivska obavijesna pomagala, *Popisom nacрта javnih i privatnih objekata, karata i sličnog* i *Popisom tiskovina*. Od svega ondje navedenog za istraživače lovranske povijesti od veće važnosti mogla bi jedino biti brošura *Indice alfabetico e cronologico delle leggi e dei decreti emanati per le nuove provincie del Regno 1919-1921*.¹⁴⁵

Istarskoj pokrajinskoj upravi neposredno podređeno nadležstvo bilo je Građansko povjereništvo za Kotar Volosko – Opatija, koje je preuzelo funkcije ukinutog Kotarskog poglavarstva Volosko. Istoimenu arhivski fond u DAR-u¹⁴⁶ pokriva razdoblje između 1919. i 1923. godine i cjelovito je sačuvan. Sadrži kabinetske i opće spise razvrstane na velik broj kategorija i potkategorija, koji su se mijenjali svake godine,¹⁴⁷ te odgovarajuće urudžbene zapisnike i kazala. Kabinetski spisi općenito imaju veću političku težinu i najbolje ukazuju na povijesnu vrijednost fonda. Ilustracija ove činjenice sljedeći su odabrani primjeri.¹⁴⁸ U kategoriji 1 – I (općinska uprava) jedan plakat – proglas gradonačelnika Zupara 19. travnja 1919. kojim poziva građane Lovrana da pozdrave skoro pripajanje Istre Italiji, promemorija općinskog načelnika iste godine o potrebi investiranja u željezničku infrastrukturu Istre, izvorne kopije zapisnika sjednica Općinskog odbora od 9. prosinca 1918. do 28. kolovoza 1919., apel lovranske djece iz 1919. kojim izražavaju želju da talijanski kralj posjeti njihov zavičaj i istraga o tome. U kategoriji 3 – V (lječilišna povjerenstva) sačuvan je zapisnik sjednice Lječilišnog povjerenstva Lovran od 23. travnja 1919. u kojem se uglavnom lamentira o posljedicama rata i novčanim poteškoćama, promemorija uglednih Nijemaca Lovrana i Opatije s početka 1919. o potrebi obnove turizma, dopis općinskog načelnika Zupara od 28. siječnja 1919. u vezi s radom Lječilišnog povjerenstva Lovran s priloženim završnim računom Povjerenstva za 1911., proračunom za 1914. i bilancom za 1918. godinu

¹⁴⁵ Vidi: Kropa, Ines, *Sumarni inventar arhivskog fonda Pokrajinska uprava Istre. JU-139 (12)*. (neobjavljeno).

¹⁴⁶ HR-DARI-616.

¹⁴⁷ Sustav kategorija i potkategorija taksativno je naveden u zajedničkom inventaru s fondom HR-DARI-19 i nekim drugim fondovima pa ga se ovdje, zbog razgranatosti i složenosti, neće navoditi.

¹⁴⁸ S obzirom na to da se u tekstu navode kategorije i potkategorije spisa nema potrebe pobliže ih citirati.

te nekoliko drugih spisa istog tijela. U kategoriji 4 (higijena i zdravstvo) nalazi se, među inim, spis o devastaciji lovranskog kupališta Peharovo u lipnju 1919. te spis o uhićenju jedinog lovranskog ljekarnika Ramira Stangera u Pazinu 30. ožujka 1919. Kategorija 5 – II (dobrotvorne ustanove) sadrži spise iz 1919. o stanju Zaklade Schmelzer u Lovranu, dopis redakcije lovranskog lista *La Voce dell'Istria* od 1. svibnja 1919. o potrebi prikupljanja odjeće za dječji vrtić u Lovranu, predstavku iz 1919. grofice Selme Terdich iz Lovrana u vezi sa zakladom cara Karla I. „Kinder aufs Land“ i druge spise. Kategorija 8 – V (priredbe i skupovi) sadrži među inim spisima i najavu izvanrednog kongresa društva Gabinetto di lettura Laurana te najavu 16. glavne skupštine Lovranskog društva za štednju i zajmove 6. lipnja 1920. Održavanje potonje zabranjeno je iz sigurnosno-redarstvenih razloga jer se istoga dana u gradu održavala talijanska nacionalna proslava *Festa dello Statuto*. Kabinetski spisi iz 1921. godine nisu arhivirani po kategorijama nego u tekućem nizu. Od gradiva zanimljivih za Lovran sačuvani su akti o osnivanju *Banca Italiana del Carnaro* sa sjedištem u Lovranu,¹⁴⁹ dopis Lječilišnog povjerenstva Lovran o vojnoj devastaciji nekih objekata,¹⁵⁰ dopis o glasinama da će Hotel „Laurana“ biti pretvoren u vojarnu,¹⁵¹ spis o puškaranju između grupe lovranskih fašista i nekih Hrvata na lokalitetu Sv. Rok u noći 16. srpnja 1921.¹⁵² itd. U istom je nizu i obimniji predmet *Opći popis pučanstva u Kotaru Volosko 1921.* s usporednim podacima popisa iz 1910. te s podacima o uporabnim jezicima i poznavanju talijanskog jezika. Prema tom izvoru, od ukupno 3806 stanovnika Lovrana za 2045 uporabni je jezik hrvatski, za 1591 talijanski te za 167 slovenski.¹⁵³ Opći spisi Građanskog povjereništva za kotar Volosko – Opatija razvrstani su prema sustavu naslijeđenu od Kotarskog poglavarstva Volosko iz razdoblja 1904.–1918., odnosno na kategorije opći spisi, obrt i trgovina, poljoprivreda i šumarstvo, zdravstvo, veterinarstvo, policija, vojništvo i bogoštovlje.

Nakon ukidanja Građanskog povjereništva za kotar Volosko – Opatija 1923. godine, njegove funkcije preuzima novoustrojena Podprefektura Volosko. Ta razina političko-upravne vlasti prestala je

¹⁴⁹ HR-DARI-616, kabinetski spis 199/21.

¹⁵⁰ Isto, kabinetski spis 617/21.

¹⁵¹ Isto, kabinetski spis 637/21.

¹⁵² Isto, kabinetski spis 701/21.

¹⁵³ Isto, kabinetski spis 555/21.

postojati 1927. godine.¹⁵⁴ Fond *Podprefektura Volosko* također je u DAR-u cjelovito sačuvan.¹⁵⁵ Kao i prednik sadrži kabinetske i opće spise razvrstane na kategorije i potkategorije te odgovarajuće pomoćne uredske knjige. Fond je arhivistički popisan u zajedničkom inventaru s fondom *Kotarsko poglavarstvo Volosko*. Specifičnost je fonda knjiga *Registar radnja po općinama*¹⁵⁶ s osnovnim biografskim i profesionalnim podacima o sva 104 lovranska obrtnika, hotelijera, trgovca, ugostitelja i o drugim samostalnim poduzetnicima koji su djelovali u razdoblju 1921.–1926. Sadržaj kabinetskih spisa dobro ilustriraju pojedini primjeri odabrani iz dvadeset postojećih kategorija i velika broja potkategorija: kategorija IV/B (općinski izbori) iz 1923. sadrži spise o pripremanjima za izbor novog Općinskog zastupstva Lovrana 1923., kategorija VIII/B (vode) iz 1923. sadrži obiman predmet o vodovodu s Učke te spor Općine Lovran s koncesionarom vodovoda, Dioničkim društvom „Quarnero“, s priloženim dokumentima od 1903. do 1923. godine. Među spisima kategorije IX/A (kopneni promet) iz 1923. nalazi se pregršt spisa o električnom tramvaju Matulji – Lovran, između ostaloga vozni red za 1923. te poslovni iskaz i završni račun za 1913. godinu. U kategoriji XIII/D (svećenstvo) iz 1923. među ostalim se spisima ističe istraga protiv lovranskog župnika Rudolfa Brnobića zbog njegove prototalijanske promidžbe, a u kategoriji XX (razno) iz 1923. spisi o planu izgradnje nove vojarnje u Lovranu na lokalitetu Lokva. Sustav kategorija i potkategorija kabinetskih spisa ponovno se mijenja za razdoblje od 1924. do raspuštanja Podprefektore 1927. godine. I za ovo se razdoblje mogu izdvojiti neki primjeri spisa koji se specifično odnose na Lovran. U kategoriji V (društva) nalazi se tako opći upisnik političkih, sportsko-rekreacijskih i dobrotvornih udruga na području Kotara Volosko – Opatija, iz kojeg je razvidno da je u Lovranu oko 1924. djelovalo sljedećih osam udruga: *Casino des Etrangers*, *Gabinetto di Lettura*, *Hrvatska čitaonica „Danica“*, *Società Nazionale Dante Alighieri*, *Partito Nazionale Fascista*, *Lega Nazionale*, *Società Filarmonico Drammatica* i *Associazione scoutistica Cattolica Italiana*. Djelovalo je

¹⁵⁴ Podprefektura Volosko osnovana je temeljem proširenja talijanskog općinskog i pokrajinskog zakona na nove pokrajine, a u cijeloj Italiji ukinuta temeljem Kraljevskog dekreta sa zakonskom snagom o preustroju pokrajinske područne nadležnosti (*Riordinamento delle circoscrizioni provinciali*) od 2. siječnja 1927.

¹⁵⁵ HR-DARI-617.

¹⁵⁶ *Registro industriale* u izvorniku. HR-DARI-617, knjiga 368 zajedničkog inventara.

također i zajedničko lovransko-opatijsko-riječko Turističko društvo¹⁵⁷ te zajednička lovransko-opatijska Udruga hotelijera, gostioničara i kavanara.¹⁵⁸ Uz upisnik su priloženi i dosjei navedenih društava koji, u pravilu, sadrže statut društva i druge važnije akte. U istoj su kategoriji sačuvani dosjei o trzavicama i izboru novog vodstva u lovranskoj sekciji fašističke stranke, dosje o igrama na sreću u lovranskom „Casino Municipale“ te dosje o osnivanju orkestra *Corpo Bandistico Lauranese*. Iz dosjea *komunistički pokret* u istoj kategoriji može se razabrati da su dvije sekcije Komunističke partije u Lovranu 1924. godine imale ukupno 16 članova¹⁵⁹. U kategoriji VIII (općinski načelnici, povjerenici prefekta, podestati, općinsko administrativno osoblje) nalazi se dosje o problemima oko uspostave političke vlasti u Lovranu 1923.–1924. godine, o ostavci općinskih dužnosnika i imenovanju prefektova povjerenika. U kategoriji XI (Lječilišna povjerenstva) pohranjeno je nekoliko predmeta koji tematiziraju problem obnove turizma u Lovranu i šire. U predmetu *obnova Riviere* priložena je tiskana promemorija najvažnijih turističkih čimbenika Opatije i Lovrana iz 1921. o potrebama turističke privrede s ciljem obnove turizma. Drugi se predmet odnosi samo na Lječilišno povjerenstvo Lovran, sa starim, tiskanim, lječilišnim pravilnikom iz 1909., novim statutom lovranskog lječilišta iz 1921. te drugim važnim spisima. Treći se pak predmet, iz 1925., bavi problemom noćnih tramvajskih linija na relaciji Opatija – Lovran. Među spisima je navedene kategorije i više novinskih izrezaka o problemima turizma liburnijske obale.¹⁶⁰

Opći spisi Podprefektore Volosko arhivirani su tijekom 1923. godine i dalje po sustavu koji je uspostavljen 1904. godine. Tako se primjerice u kategoriji *opće stvari (Allgemeines – Generale)* mogu naći i rješenja, proračuni i završni računi općinskih vijeća. U proračunu Općine Lovran za 1923. nalaze se među priložima i zapisnik sjednice Općinskog odbora od 13. studenog 1922., koji sadrži i jedan trojezični promidžbeni prospekt Lovrana s podacima o hotelima i pansionima, prometnim sredstvima i drugim općim informacijama. U razdoblju 1924.–1926. opći su spisi za svaku godinu razvrstani na serije od I do XVII, a unutar pojedine serije na kategorije obilježene velikim tiskanim slovom. Od

¹⁵⁷ *Associazione per promuovimento dei forestieri di Abbazia, Laurana e Fiume.*

¹⁵⁸ *Consorzio fra albergatori, trattori, osti e caffettieri di Abbazia – Laurana.*

¹⁵⁹ Sekcija *Laurana I* imala je 3 člana, a sekcija *Laurana II* 13 članova.

¹⁶⁰ Budući da se u tekstu navode kategorije i potkategorije spisa, nema potrebe pobliže ih citirati.

važnijih tema arhiviranih u tim spisima ističu se, primjerice u seriji VIII (građevine), vodovod s Učke i odnosi s konzorcijem „Quarnero“ 1924.–1925. te popravak župnog ureda i crkve Sv. Jurja u Lovranu 1924.¹⁶¹

Kada su Rimskim ugovorom između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS, potpisanim 27. siječnja 1924., van snage stavljeni pojedini dijelovi Rapallskog ugovora iz 1920. godine, Rijeka je anektirana Italiji.¹⁶² Iste godine, 27. veljače, već spomenutim kraljevskim dekretom br. 213 osnovana je Kvarnerska (kasnije Riječka) pokrajina, kojoj je pripala i cijela liburnijska obala pa tako i cijela Lovranština. Najvažnije izvršno političko tijelo u Pokrajini bila je prefektura. Fond *Riječka prefektura*¹⁶³ cjelovito je sačuvan, sadrži više od 200 dužnih metara gradiva, i kao takav najvažniji je izvor za proučavanje državne politike Kraljevine Italije na području Riječke (Kvarnerske) pokrajine. Najveći se dio fonda sastoji od kabinetskih i općih spisa, čiji je sadržaj sličan, s time da kabinetski spisi više dokumentiraju političku, a opći upravnu nadležnost stvaratelja. Kabinetski i opći spisi arhivirani su od 1924. do 1945. prema trima klasifikacijskim sustavima, a nazivi njihovih pojedinih sastavnica najbolje odražavaju sadržajnu fizionomiju fonda. Sačuvan je i manji broj povjerljivih spisa. Fond sadrži spise iz djelokruga pojedinih ministarstava (unutrašnjih poslova, vanjskih poslova, narodne privrede, financija, rata, prosvjete odnosno narodnog odgoja, javnih radova, mornarice, prometa, kolonija, korporacija, poljoprivrede i šuma, pravde i bogoštovlja), spise u vezi s kraljevskom kućom i drugim vladarima i dostojanstvenicima; spise o zrakoplovstvu, javnoj dobrotvornosti, nepolitičkim udrugama, političke spise, spise u vezi s održavanjem javnog reda i mira, tiskom, političkim izborima, odlikovanjem i vladarskim privolama, policijske spise, doznake pošiljaka i poziva, molbe i žalbe, šifre, natječajnu i ispitnu dokumentaciju, računovodstvenu dokumentaciju, prefektovu osobnu poštu, spise o fašističkoj stranci, spise o narodnoj kulturi i drugo. Osim gore navedenih sadržaja zajedničkih kabinetskim i općim spisima, među općim se spisima još nalaze i personalije zaposlenika Prefektore, spisi o direktnim porezima i taksama, spisi u vezi sa zemljišnim katastrom,

¹⁶¹ Nazivi kategorija taksativno su navedeni u spomenutom skupnom inventaru te ih nema potrebe pobliže citirati.

¹⁶² Regio decreto – legge 22 febbraio 1924 n. 211. Approvazione dell'Accordo concluso tra l'Italia ed il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni, sottoscritto a Roma 27 gennaio 1914, col quale si stabilisce che la città di Fiume ed il territorio attribuito all'Italia fanno parte integrante del Regno d'Italia. Pubblicato nella Gazzetta Ufficiale del 22 febbraio 1924, n. 45.

¹⁶³ HR-DARI-8.

poštom, telegrafom, telefonom, lutrijom i mitnicama; upravni sporovi; statistike; spisi u vezi s opskrbom pučanstva i onomastikom, općim popisom pučanstva, zdravstvom, Dobrovoljnom milicijom nacionalne sigurnosti (*Milizia Volontaria Sicurezza Nazionale*), Upravom zatvora te spisi o pokrajinskoj i općinskoj upravi. Nadalje, posebno su izdvojena redarstvena i vojna izvješća o djelatnosti protiv talijanske države, kao i spisi čiji se sadržaj odnosi na specijalne poslove općina Riječke pokrajine (Brseča, Ilirske Bistrice, Klane, Jablanice, Jelšana, Knežaka, Lovrana, Materije, Matulja, Mošćenica, Podgrada, Prema, Ratečeva Brda, Rijeke, Smrja, Trnove pri Ilirskoj Bistrici, Veprinca, Voloskog – Opatije i Zagorja). Fond sadrži i spise niza izdvojenih upravnih tijela nadležnih za okupirana područja, što za ovaj rad nije relevantno.

Za gradivo Riječke prefektуре izrađen je ubrzo nakon Drugog svjetskog rata dosta detaljan, i danas još upotrebljiv, inventar s opisom njezine organizacijske strukture i funkcija. Od specifično lovranskih tema naznačenih u inventaru ističu se, među kabinetskim spisima, predmeti: prijava i istraga protiv župnika Glavana zbog njegova agitiranja na hrvatskom jeziku¹⁶⁴, mjere za skrb o lječilišnim i turističkim mjestima 1924.–1927.¹⁶⁵, problemi turizma Opatije i Lovrana 1930.¹⁶⁶, lječilišna odredišta Opatija i Lovran 1931.–1932.¹⁶⁷, vodovod za općine Veprinac, Volosko – Opatija i Lovran 1929.–1930.¹⁶⁸, održavanje prometne veze Lovran – Opatija – Rijeka 1929.¹⁶⁹, sanacija plaže u Medveji 1933.¹⁷⁰, uređenje ceste Medveja – Mošćenice¹⁷¹, žičara na Učku – inženjer Vincenzo de Terzi 1926.¹⁷², tramvajske i automobilske linije 1925. i 1927.–1937.¹⁷³, Prvi dijecezijski euharistijski kongres u Lovranu 1937.¹⁷⁴, Nacionalna udruga veterana – sekcije u Rijeci i Voloskom – Opatiji i podsekcije u Bistrici i Lovranu 1925.–1927.¹⁷⁵ U seriji *kabinetski spisi 1938.–1945.* istaknuto je također nekoliko za Lovran zanimljivih predmeta – gradnja stanova za časnike i dočasnike u Opatiji i Lovranu

¹⁶⁴ Isto, serija Kabinetski spisi 1924., podserija 6-2.

¹⁶⁵ Isto, serija Kabinetski spisi 1925.–1937., podserija 1-5.

¹⁶⁶ Isto.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Isto, podserija 2-5.

¹⁶⁹ Isto, podserija 6.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Isto, podserija 7-5-A.

¹⁷³ Isto, podserije 7-4 i 7-5-B.

¹⁷⁴ Isto, podserija 11-3.

¹⁷⁵ Isto, podserija 14-5-A.

1938.–1940.¹⁷⁶, Konzorciji za vodovod Opatija – Rijeka – Lovran 1940.–1942.¹⁷⁷ te cijela podserija turizam¹⁷⁸ sa sljedećim predmetima sadržajno vezanim za Lovran: razmatranje spajanja lječilišnih povjerenstava Opatije i Lovrana 1940.¹⁷⁹, Lovran – razno – personal 1938.–1940.¹⁸⁰ i Lovran – prospekt za *Caffe Adria* 1939.–1940.¹⁸¹ U sljedećoj seriji, koja sadrži kabinetske spise za pojedine općine¹⁸², za podseriju *Laurana*¹⁸³ oblikovano je deset dosjea. Prvi, pod nazivom *Razno 1938.–1944.*, sadrži spis o uočenim nedostacima u radu opskrbe službe 1937., izvješće o inspekciji Općine Lovran 1939., spis o stanju u Općini Lovran 1943. te spis o miniranju luke 1944. Drugi, naziva *Podestat 1938.–1945.*, sadrži spise o povjereniku prefekta u Lovranu 1922.–1926. i o lovranskom podestatu 1928.–1945., treći spise o Općinskom vijeću Lovrana 1934.–1942., četvrti spise o općinskom tajniku 1934.–1944., peti se tiče općinskih komunalnih službi, šesti zdravstva i higijene 1940.–1941., sedmi stanja putova, osmi graditeljstva, deveti pojedinih naselja u Općini te deseti komunalnog redarstva 1938.¹⁸⁴ Peta serija fonda *Riječka prefektura* nazvana je *Prva serija općih spisa 1924.–1945.* I ovdje postoje brojne serije, podserije, dosjei i predmeti čiji je sadržaj istaknut u inventaru, a neki se od njih izrijeckom odnose na Lovran. U podseriji *spisi u djelokrugu Ministarstva unutrašnjih poslova*¹⁸⁵ pohranjen je u potpodseriji *talijansko državljanstvo* Popis jugoslavenskih državljana s prebivalištem u općinama Kvarnerske pokrajine, a u potpodseriji *zaštita rase – opći poslovi* jedan obimniji predmet naslova Općina Lovran: Popis osoba rase različite od talijanske ili slične – popis Židova koji obnašaju javne dužnosti – popis poduzetnika Židova u Općini 1938.¹⁸⁶ U podseriji *javno zdravstvo* postoji nekoliko potpodserija koje bi, sudeći po naslovima, trebale biti zanimljive za Lovran. Riječ je o potpodserijama *kupališni zavodi 1939.–1942.*¹⁸⁷, *lječilišni zavodi 1931.–*

¹⁷⁶ Isto, serija Kabinetski spisi 1938.–1945., podserija 1-6-3.

¹⁷⁷ Isto, podserija 1-6-7.

¹⁷⁸ Isto, podserija 1-16/D.

¹⁷⁹ Isto, predmet 4/b.

¹⁸⁰ Isto, predmet 4/c.

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² Isto, serija se izvorno nazivala *Gabinetto ser. II /1938-1945./*, međutim sadrži i spise izvan naznačenog razdoblja.

¹⁸³ Isto, serija Kabinetski spisi za pojedine općine 1938.–1945., podserija 8.

¹⁸⁴ Peti, sedmi, osmi i deveti dosje u prazni.

¹⁸⁵ Isto, serija Prva serija općih spisa 1924.–1945., podserija 2, potpodserija 2.

¹⁸⁶ Isto, potpodserija 51.

¹⁸⁷ Isto, podserija 15, potpodserija 71.

1934.¹⁸⁸ te poboljšanje higijene i nadzor nad higijenom u hotelima 1935.–1942.¹⁸⁹ U istoj su seriji još samo potpodserija *trošarine – konzorcij Veprinca, Mošćenica i Lovrana 1924.*¹⁹⁰ i potpodserija *Lovran – uređenje izravnih poreza* u podseriji *općinske administracije – opći poslovi*¹⁹¹ te potpodserija *žalba Margherite Kern iz Lovrana zbog narušavanja noćnog mira 1929.* u podseriji *razni predmeti 1924.–1945.*¹⁹² Šesta serija fonda *Riječka prefektura* nazvana je *Druga serija općih spisa* i odnosi se na razne materije po pojedinim općinama za razdoblje 1924.–1945. Spisi su prema temama odloženi u fascikle, s time da prva 22 fascikla nose nazive svojevrsne klasifikacije jednake za sve općine, dok su ostali fascikli formirani prema specifičnim potrebama pojedine općine. Unutar tog sustava Lovran je deveta općina, pa tako u inventaru svi lovranski spisi ove serije nose arhivsku oznaku 2-9- te klasifikacijsku oznaku fascikla od broja 2 do 22¹⁹³ za zajedničke klase, odnosno klasifikacijsku oznaku fascikla od broja 26 do 59¹⁹⁴ za tematske fascikle oblikovane individualno za Općinu Lovran. Ukratko¹⁹⁵, prve 22 klase obuhvaćaju sljedeće sadržaje: razne odluke (klasa 2)¹⁹⁶, bilance (3), završni računi (4), popisi poreznih obveznika – takse (5), osoblje tajništva i školsko osoblje (6), sanitarno osoblje i primalje (7), službenici (8), službenički pravilnici i njihove izmjene (9), sanitarni pravilnici (10), pravilnici o trošarinama i općinskim nametima (11), ostali pravilnici (12), općinski nameti (13), stjecanja, kupoprodaje, zamjene i cesije nekretnina i drugog (14), razni najmovi (15), razni zajmovi (16), općinske zgrade – gradnja, popravci i održavanje (17), sporovi i nagodbe (18), ljekarne (19), škole – gradnja, popravci i održavanje školskih zgrada (20), ceste – gradnja i popravci, održavanje općinskih parkova i šuma (21), groblja (22). Specifični lovranski fascikli imaju sljedeći sadržaj: osnivanje orkestra 1924. (26), gradnja kioska Nikole Piglića 1925. (27), kupoprodajni ugovori 1925.–1928. (28), hidroterapeutski zavod Franje Vyskocila 1925. (29), žičara Lovran – Učka 1926.–1934. (30), uređenje telefonskog servisa

¹⁸⁸ Isto, potpodserija 73.

¹⁸⁹ Isto, potpodserija 74.

¹⁹⁰ Isto, podserija 25, potpodserija 5.

¹⁹¹ Isto, potpodserija 13.

¹⁹² Isto, podserija 27, potpodserija 32.

¹⁹³ Nije poznato zašto ni u jednoj općini nema fascikla broj 1 ni na što se ta klasa odnosi.

¹⁹⁴ Nije poznato zašto za Lovran nema fascikala 23, 24, 25, 43 i 46 ni što je bio njihov sadržaj.

¹⁹⁵ Neke klase imaju jednu ili više potklasa, što će se u ovom tekstu zanemariti.

¹⁹⁶ U inventaru su nazivi fascikala, odnosno klasa navedeni samo u izvornom obliku, tj. na talijanskom jeziku.

(31), uvedba centralnog grijanja u općinski ured 1927.–1928. (32), Lječilišno povjerenstvo 1917.–1944. (33), dug Općine prema ukinutom Građanskom povjereništvu za Julijsku krajinu 1932., 1937. (34), Zaklada za lovranske siromahe „Francesca Szelesztey“ 1928. (35), odvoz smeća 1941.–1943. (36), pravilnik za službe oglašavanja 1938. (37), gradnja sanatorija za Industrijski savez iz Budimpešte 1930. (38), kanalizacija 1935.–1944. (39), gradnja mostića u Medveji 1931.–1933. (40), toponomastika ulica 1940. (41), gradnja kupališta u Medveji 1934.–1935. (42), koncesija službe za ceste 1932.–1940. (44), općinski inventari 1934. (45), općinski zdenci 1934. (47), gradnja nove tržnice 1935.–1939. (48), Casa del fascio 1934.–1942. (49), općinski pravilnik za javne radove 1935. (50), popis siromaha 1936.–1939. (51), općinska klaonica 1938.–1940. (52), javna rasvjeta u Medveji 1939. (53), opskrba vodom Ičića 1939. (54), obalno šetalište u Lovranu 1940. (55), općinski podestat – rad općinskih ureda 1943.–1945. (56), javna rasvjeta 1941.–1942. (57), hidroenergetski pogon na Učki 1943. (58), automobili za općinske službe 1943. (59). Sedma serija *Riječke prefekture* naziva se *Treća serija općih spisa: dobrotvorne ustanove i bogoštovlje*. Također se sastoji od tematskih dosjea – fascikala za pojedine općine; dosjei za Lovran imaju oznaku 3-9- te oznaku za sljedeće pojedine tematske dosjee: karitativna kongregacija 1924.–1944. (1), župni beneficij 1924.–1928. (2), Zaklada Schmelzer 1924.–1932. (3), crkva Sv. Jurja 1924.–1939. (4), Zaklada Antonia von Zuliani rođena Ceh 1925.–1929. (5), starački dom 1940. (6).

Suprotno od *Riječke prefekture* fond *Pokrajinska administracija Kvarnera*¹⁹⁷, čiji djelokrug nije imao političku već samo upravnu i administrativnu dimenziju, sačuvan je sasvim fragmentarno, svega pet dužnih metara i u potpuno je nesređenu stanju. Međutim još je 1970-ih od tog arhivskog korpusa izdvojena tehnička dokumentacija i od nje, s gradivom Građanskog tehničkog ureda, formiran fond *Pokrajinski tehnički uredi u Rijeci*.¹⁹⁸ Taj fond sadrži 28 dužnih metara gradiva i ima detaljan sumarni inventar. Pojedini sadržaji koji se odnose na Lovran istaknuti su i u ovom inventaru. U podfondu *Građanski tehnički ured*, u seriji *pomorski radovi*, podseriji *luke Riječke (kvarnerske) provincije*¹⁹⁹ nalaze se dva predmeta sa spisima i tehničkom dokumentacijom radova

¹⁹⁷ HR-DARI-565.

¹⁹⁸ HR-DARI-55.

¹⁹⁹ Isto, podfond 1, serija 2, podserija 2.

na redovnom i izvanrednom održavanju luka Lovran, Ika i Medveja 1927.–1944. U istoj seriji, u podseriji *koncesije obale u Rijeci i riječkoj provinciji* nalaze se i spisi o jednom privatnom kupalištu u Iki.²⁰⁰ U seriji *melioracije*, podseriji *melioracija ostalih vodotokova 1928.–1944.* nalazi se tehnička dokumentacija i spisi o uređenju plaže u Medveji i potoka Medvejica, potoka Banina i drugih vodotoka Lovranštine.²⁰¹ U seriji *Vodogradnja, iskorištavanje voda, koncesije* mogu se u podseriji *Koncesije o uživanju javnih voda* pronaći nacrti i spisi o korištenju vode Rečine na Učki.²⁰² Serija *Vodopskrba i otpadne vode* sadrži u podseriji *Vodovodi, izvori i cisterne* cijelu arhivsku kutiju nacrti i spisa o vodovodu Lovran – Opatija – Matulji 1927.–1945.,²⁰³ a u podseriji *Kanalizacija* razne spise o kanalizaciji Ike.²⁰⁴ Nacrti i spisi o polaganju podzemnih električnih vodova od Lovrana do Medveje 1936.–1940. pohranjeni su u podseriji *Gradski i međugradski električni vodovi* unutar serije *Elektrifikacija*,²⁰⁵ a oni o postavljanju telefonskih vodova Opatija – Lovran – Matulji 1931. u seriji *Telefonsko-telegrafski vodovi*.²⁰⁶ Serija *Komunalni radovi* sadrži nacрте i spise o radovima na cesti, prodaji terena i radovima na vodovodnoj mreži i obali u Općini Lovran 1927.–1942.,²⁰⁷ a serija *Državne gradnje* sadrži u podseriji *Oružničke i redarstvene postaje* spise o karabinjerskoj vojarni u Lovranu 1929.–1940.²⁰⁸ te u podseriji *Škole* elaborate o gradnji škola u Dobreću i Tuliševici 1929.–1935.²⁰⁹ Naposljetku, u seriji su *Ratna šteta* prijave, procjene, izvješća te spisi o popravcima ratnih šteta u Lovranu 1943.–1945.²¹⁰ Podfond *Pokrajinski tehnički ured* pohranjuje gradivo sličnog sadržaja kao i prethodni: proširenje vodovoda Lovran – Medveja 1942.–1943.,²¹¹ kanalizacija Ika 1942.,²¹² uređenje cesta i obale 1930.–1940.,²¹³ uređenje vile „San Michele“ (Villa „Frappart“) 1938.,²¹⁴

²⁰⁰ Isto, podserija 3.

²⁰¹ Isto, serija 3, podserija 4.

²⁰² Isto, serija 4, podserija 2.

²⁰³ Isto, serija 5, podserija 1.

²⁰⁴ Isto, podserija 2.

²⁰⁵ Isto, serija 6, podserija 3.

²⁰⁶ Isto, serija 7.

²⁰⁷ Isto, serija 8.

²⁰⁸ Isto, serija 9, podserija 5.

²⁰⁹ Isto, podserija 9.

²¹⁰ Isto, serija 14.

²¹¹ Isto, podfond 2, serija 3, podserija 1.

²¹² Isto, podserija 2.

²¹³ Isto, serija 6.

²¹⁴ Isto, serija 7, podserija 2.

oružnička postaja Lovran,²¹⁵ uređenje zdravstvene stanice Lovran,²¹⁶ uređenje ulica u Lovranu, ceste za Učku i ceste Preluk – Brseč²¹⁷, gradnja žičare Lovran – Učka 1933.,²¹⁸ gradnja javnih protuavionskih skloništa u Lovranu,²¹⁹ ratna šteta 1943.–1944.²²⁰ Od gradiva naknadno preuzeta 1979. godine i potom pripojena ovom fondu na Lovran se odnose nacrti i spisi o radovima na redovitu održavanju luka Lovran, Ika i Medveja 1924.–1942.²²¹

Drugi najvažniji fond riječke pokrajinske vlasti gradivo je policijske uprave odnosno Riječke kvesture.²²² I taj je fond dosta cjelovito sačuvan, međutim njegov inventar do razine predmeta postoji samo u elektroničkom obliku. Gradivo je podijeljeno na dva podfonda, *Kabinet* i *Ured za strance*, a svaki je od podfondova opet razrađen na serije prema originalnim oznakama. Sastoji se uglavnom od dosjea fizičkih osoba o kojima su se prikupljale informacije²²³ te, u znatno manjoj mjeri, dosjea pravnih osoba, personalnih dosjea zaposlenih i tematskih dosjea s dopisima i okružnicama viših vlasti. Od gradiva koje se izričito odnosi na Lovran valja, prema redosljedu signatura, spomenuti one najvažnije. Među kabinetskim spisima: dosjei fizičkih osoba koje su bile internirane u Lovranu tijekom Drugog svjetskog rata (oznaka A1 – informacije o fizičkim osobama), dosjei o Gradskom vijeću, gradskoj administraciji i dosje o porodiljstvu u Lovranu (oznaka A1 – informacije o pravnim osobama i raznim temama), dosje o logoru u Lovranu (oznaka A4 – postupci protiv ustaničkih obitelji i njihovih srodnika), dosjei s promidžbenim prospektima za hotele „Excelsior“ i „Splendore“ te za pansion „Elfriede“ u Lovranu, promidžbeni prospekt za turističko mjesto Lovran, popis hotela u Lovranu, tiskovina *Abbazia e Laurana – problemi turistici 1933.* (oznaka A6 – informacije o periodici i drugim tiskovinama), osobni dosje Drascich, Roberto – o slavofilskom miljeu u Lovranu 1931., osobni dosje XY²²⁴ – o izdaji lovranskih partizana 1943., osobni dosje

²¹⁵ Isto, podserija 3.

²¹⁶ Isto, podserija 5.

²¹⁷ Isto, serija 8, podserija 1.

²¹⁸ Isto, podserija 2.

²¹⁹ Isto, serija 9.

²²⁰ Isto, serija 10.

²²¹ Isto, podfond 4, serija 1, podserija 3.

²²² HR-DARI-53.

²²³ Prema pozitivnim arhivskim propisima u Hrvatskoj osobni su dosjei dostupni za javnost tek kada prođe sto godina od rođenja osobe na koju se odnose, odnosno sedamdeset godina od nastanka dokumenta.

²²⁴ Ime i prezime osobe ne smije se navesti jer nije prošlo 70 godina od nastanka dokumenta.

Poplatnik, Emilio – o slavofilskom miljeu u Opatiji, Lovranu i Sušaku; osobni dosje Stangher, Ramiro – o slavofilskom miljeu u Lovranu 1920-ih i 1930-ih, osobni dosje Terzi, Vincenzo – projektant žičare iz Lovrana na Učku, osobni dosje XY – o partizanskoj vlasti na Lovranštini u rujnu 1943. (potonjih šest dosjea nose oznaku A8 – informacije o politički sumnjivim osobama iz Pokrajine), osobni dosje Fait, Erbert – prototalijanski incident u Lovranu 1926., osobni dosje Kosir, Antonio – župnik u Lovranu, osobni dosje Lailer, Umberto – prototalijanska promidžba u Lovranu oko 1920., osobni dosje Latcovich, Giovanni – antifašističko djelovanje u Lovranu 1929., osobni dosje Merten, Greta – nacional-socijalistička djelatnost u Lovranu 1935. (potonjih pet dosjea nose oznaku A9 – informacije o politički sumnjivim osobama izvan Pokrajine) te dosje *Espatri clandestini* – o ilegalnim emigracijama 1926.–1937., u prilogu popis plovila na području općina Volosko – Opatija, Lovran, Mošćenice i Brseč (oznaka Mass Z2 – tematski dosjei s okružnicama viših vlasti). Među spisima Ureda za strance izdvojeno je o Lovranu sljedeće: dosje *Laurana – dichiarazione di soggiorno. Disposizioni* – odredbe za prijavu boravišta u Lovranu 1940., dosje *Laurana. Grand Hotel. Concerto Viennese* – informacija o koncertu 1937., dosje *Medea di Laurana. Suditi germanici. Vigilanza* – odredbe za nadzor nad njemačkim državljanima u Lovranu 1940. (oznaka S – tematski dosjei Ureda za strance).

Općinska uprava Lovrana nastavila je bez prekida raditi nakon talijanske okupacije cijele Istre u jesen 1918., međutim sama lokalna politička situacija nije bila stabilna do kraja 1920-ih.²²⁵ Općinski arhiv iz razdoblja talijanske uprave pohranjen je u DAR-u u fondu *Općina Lovran 1918.–1945.*²²⁶ Sačuvan je cjelovitije od općinskog arhiva iz prethodnog razdoblja, 84 knjige i 18 kutija spisa, sumarno je arhivistički sređen i inventariziran u zajedničkom inventaru s fondom *Glavarstvo Općine Lovran* (HR-DARI-27). Od knjiga su najvažnija registraturna pomagala (urudžbeni zapisnici i kazala) i knjige odluka općinskog načelnika (podestata) 1923.–1943. Veću važnost osim njih imaju knjige u kojima je evidentirano vlasništvo lovranskih imovnih općina, evidencija obradivih površina 1928.–1929. i 1944., inventar patrimonijalne nepokretne imovine, očevidnik zemljoposjednika, upisnici zemljišnih čestica i zgrada te jedan upisnik novogradnji 1918.–1944.²²⁷, kojem je priložen popis stranaca

²²⁵ Vidi HR-DARI-617, kategorija VIII 1924.–1927.

²²⁶ HR-DARI-471.

²²⁷ Taj upisnik sadrži i upise za prethodno razdoblje od 1894. do 1918.

vlasnika nekretnina u Lovranu. Još od pojedinačno sačuvanih knjiga postoji i upisnik osoba koje primaju općinsku potporu 1918.–1925., zapisnik o pregledu mrtvih 1921.–1924., očevidnik prijavljenih poroda 1929.–1936., pregled stanja mjera i utega koji su u uporabi 1939.–1944., evidencija o vojnim bjeguncima 1918.–1920. te popis stalnih i privremenih službenika. Osim toga sačuvan je velik broj financijskih knjiga, knjige završnih računa i nešto poreznih knjiga. Privremeno se u ovom fondu nalazi i jedna knjiga Dobrotvornog društva u Lovranu iz 1927., upisnici osiguranika Nacionalnog fašističkog zavoda za socijalnu skrb te tri urudžbena zapisnika klimatskog lječilišta Lovran 1927.–1941.

Opći spisi od 1918. do 1926. sačuvani su fragmentarno, svega nekoliko desetaka njih. Sređeni su u tekućem nizu po broju urudžbenog zapisnika, a od važnijih treba istaknuti spis o ukidanju Hrvatske pučke škole 1923. te spise o Zakladi Schmelzer 1925., uz koje je priložen popis primatelja pomoći 1912.–1925. Od 1926. do 1945. opći su spisi arhivirani u 15 kategorija, od kojih svaka ima više tematskih razreda. Sve kategorije i razredi taksativno su nabrojani u sumarnom inventaru. Kategorije su sljedeće: administracija (kategorija I), ubožna i dobrotvorna djela (II), gradsko i seosko redarstvo (III), zdravstvo i higijena (IV), financije (V), vlada (VI), novačenje i vojska (VIII)²²⁸, školstvo (IX), javni radovi, pošte, brzozavi i telefoni (X), zemljoradnja, industrija i trgovina (XI), osobni podaci, popis stanovništva, statistika (XII), veze s inozemstvom, iseljavanje i doseljavanje, putovnice (XIII), različiti spisi koji se ne nalaze u ostalim kategorijama (XIV), javna sigurnost (XV). Od ostalih serija spisa sačuvano je nekoliko općinskih ugovora, jedan popis općinskih ulica iz 1924. te znatan broj izdvojenih predmeta. Riječ je o sljedećim predmetima: nekoliko desetaka građevinskih projekata iz razdoblja 1919.–1924., od kojih posebno treba spomenuti pregradnju Vile „Rubinić“ u Lovranu, projekt nove školske zgrade 1921. te projekt proširenja Hotela „Draga di Laurana“, također iz 1921.; gradivo o vodovodu 1918.–1940., gradivo o kanalizaciji u Iki 1935.–1945., spisi i nacrti o Lječilišnoj palači (kasnije *Casa di Fascio*), karanteni 1918.–1923., razni spisi Male električne željeznice Matulji – Lovran, proširenje i korekcija općinske ceste Piazza Puccini – Capelletta 1937., izgradnja trga i zida u luci Ika, popravak vidikovca na Vojaku i ceste Lovran – Učka, izgradnja pristaništa u lovranskom mandraču i javnog zahoda u Lovranu.

²²⁸ Kategorija VII nije sačuvana.

U pogledu pravosudne jurisdikcije Lovran je nakon Prvog svjetskog rata i dalje u prvom stupnju pripadao djelokrugu Kotarskog suda u Voloskom. S promjenom naziva mjesta došlo je i do promjene naziva suda te je on od 1930-ih preimenovan u Kotarski sud Opatija. Tako se zove i arhivski fond u kojem je pohranjeno gradivo spomenutog suda od 1918. do 1947. godine.²²⁹ Od važnijih sačuvanih predmeta treba istaknuti ostavine 1918.–1929. i njihova registraturna pomagala, potom prvostupanjske kaznene presude 1922.–1942. i kaznene dekrete 1932.–1942. Potrebno je također znati da je 1929. godine došlo do korjenite promjene u pravosudnom sustavu Kraljevine Italije, nakon čega kotarski sudovi nisu više vodili ostavinske postupke, već su one prepuštene drugim tijelima. Nije nam poznat točan smisao i tijek tadašnje pravosudne reforme. Izvjesno je da su dio nadležnosti preuzeli registarski uredi, koji su i ranije provodili dio nadležnosti u vođenju ostavinskih postupaka, prije svega vezano za razrez i naplatu poreza. Registarski ured Opatija djelovao je od 1923. do 1947. godine i bio je nadležan za općine Volosko – Opatija, Matulji, Veprinac, Lovran, Mošćenice te nakon 1945. i za Općinu Klana. U razmjerno cjelovito sačuvanu fondu *Registarski ured Opatija*²³⁰ pohranjene su serija registracija nasljedstava 1923.–1947. i serija kupoprodaje poslovni ugovori, zakupi, zajmovi i druge javne građanskopravne činidbe koje podliježu pristojbama 1927.–1945. Za obje serije sačuvana su i odgovarajuća registraturna pomagala. Glede pripadanja Lovrana višoj sudskoj instanci poznato nam je samo razdoblje od 1929. do 1947. godine. Naime zakonskim dekretom od 6. 12. 1928., na snazi od srpnja 1929., djelokrugu Okružnog suda Rijeka pripala su, osim Rijeke, još i područja Kotarskog suda Ilirska Bistrica i Kotarskog suda Volosko – Opatija, pa tako i sam Lovran i njegova okolica. Gradivo tog drugostupanjskog sudišta čuva se u arhivskom fondu *Okružni sud Rijeka 1918.–1947.*²³¹, koji je obiman i razmjerno cjelovito sačuvan. Za Lovran mogu od važnosti biti serije građanski predmeti 1929.–1930. i 1945.–1947. (uglavnom razvodi braka), prinudne nagodbe 1929., stečajevi 1929., registracija tvrtki 1929.–1946., presude u građanskim parnicama 1929.–1944., presude u vezi s prodajom nekretnina 1933.–1938., presude u radnim sporovima 1933.–1942., presude u sporovima s područja obveznog osiguranja od nesreća na radu

²²⁹ HR-DARI-764.

²³⁰ HR-DARI-307.

²³¹ HR-DARI-761.

1938.–1941., izvanparnični sudski predmeti za maloljetnike, udruge i druge 1934.–1942., sudski nalozi 1929.–1942.; odluke, zaključci i nalazi u parničnim i izvanparničnim poslovima 1929.–1942., zapisnici o vještačenju, uvođenju u posjed, polaganju zakletve, uviđaji, računске rasprave, zapljene i sl. 1930.–1942., krivični predmeti 1929.–1931. i 1943.–1944., krivični maloljetnički predmeti 1936.–1945., krivične presude 1929.–1946. i krivične presude za maloljetnike 1934.–1943. Za većinu navedenih serija sačuvana su i registraturna pomagala. Od drugih pravosudnih tijela sačuvan je i jedan svežanj spisa Pomirbenog suda u Lovranu 1929.–1943., manje od 0,1 dužnog metra. To se gradivo čuva u zbirnom fondu *Pomirbeni sudovi u Lovranu, Opatiji i Vepincu*²³² i sadrži presude, zapisnike parnica, sudsku statistiku i drugo za bagatelne sporove.

Od prosvjetne dokumentacije u DAR-u je, uz gradivo već spomenutih škola, pohranjeno oko 0,1 dužnog metra spisa fonda prvostupanjškog školskog nadzorno-organizacijskog tijela, *Didaktičkog ravnateljstva Lovran*²³³ 1924.–1932., ali i cjelovito sačuvan fond *Školsko nadzorništvo Kvarnerske pokrajine*²³⁴ 1924.–1945. U potonjem su fondu dosjei svih prosvjetnih djelatnika u provinciji, okružnice i drugi naredbodavni akti viših prosvjetnih vlasti, školske statistike, problemski operati, izvješća pojedinih školskih ustanova i, kao zaseban podfond, arhiv Školskog inspektorata. Cjelokupan fond zauzima preko 19 dužnih metara gradiva.

Od fondova iz područja gospodarstva za Lovran su važna samo dva, *Gospodarsko vijeće Kvarnerske pokrajine u Rijeci*²³⁵ 1924.–1948. i *Udruženje za izgradnju vodovoda Opatija – Matulji – Lovran*²³⁶ 1932.–1945. Prvospomenuti entitet imao je funkciju klasičnog komorskog udruženja gospodarstvenika u specifičnim okolnostima korporativne ekonomije kakvu je promovirala i gradila talijanska fašistička država, u ratnim uvjetima te u uvjetima prvih godina poraća nakon Drugog svjetskog rata. Gradivo ovog fonda arhivistički je sređeno i inventarizirano. Fond se sastoji od 6 serija knjiga i 21 serije spisa. Važnije su serije za povijest Lovranštine upisnici tvrtki 1925.–1948., spisi Ureda za distribuciju robe

²³² HR-DARI-340.

²³³ HR-DARI-651.

²³⁴ HR-DARI-44.

²³⁵ HR-DARI-180.

²³⁶ HR-DARI-359.

1941.–1942. i 1946.–1947., spisi o turizmu²³⁷, statistika 1926./1947.; industrijske povlastice, patentne isprave, uzance, izložbe i sajmovi 1930.–1947.; dosjei tvrtki po mjestima i serija odluke Vijeća 1924.–1944. Za fond su sačuvane pomoćne registraturne knjige te izvorna kartoteka dosjea tvrtki u nadležnosti Gospodarskog vijeća. U seriji dosjei tvrtki po mjestima na Lovran se odnosi oko 0,3 dužnog metra dosjea. Udruženje za izgradnju vodovoda Opatija – Matulji – Lovran (*Consortio Aquedotto Abbazia-Matuglie-Laurana*) osnovano je 1932. kao konzorcij općina Opatija i Lovran (*Consortio Aquedotto Abbazia-Laurana*), a 1936. njihovu se konzorciju pridružila i Općina Matulji. Udruženje je 1934. kupilo vodovod od Dioničkog društva „Quarnero“ i od tada je glavni čimbenik iskorištavanja vodnih resursa Učke. Fond sadrži 1,1 dužni metar spisa, arhivistički je sređen i inventariziran. Sadrži 4 serije knjiga (pomoćne knjige i zapisnici skupština 1933.–1940., upisnik odluka 1940.–1945., tehničke knjige 1936.–1937. i financijske knjige 1935.–1945.) i 5 serija spisa (osnivanje i djelovanje udruženja 1927.–1945. s priloženom starijom dokumentacijom, zapisnici odluka 1934.–1945., tehnička dokumentacija 1934.–1943., financijska dokumentacija 1931.–1945. i razno 1932.–1945.). Cjelokupan je fond nedavno temeljito proučila mr. art. Melinda Kostelac, koja je ujedno i glavna autorica i urednica već spomenute monografije *Povijest liburnijske vodoopskrbe i odvodnje*, u kojoj su prikazani rezultati istraživanja predmetnog arhivskog gradiva. Uz gore spomenuta dva veća fonda, u DAR-u je pohranjen i fond *Lovransko društvo za štednju i zajmove (Società Lauranese di Risparmio e Prestiti) 1931.–1945.*²³⁸, koji obuhvaća svega 1 dužni centimetar.

Na kraju treba još spomenuti i gradivo u pojedinim zbirka DAR-a u kojima se pojedine jedinice odnose na Lovran u razdoblju talijanske uprave. Obimom su najveće kartotečne serije *obiteljski listovi* i *osobni kartoni* u Anagrafskoj zbirci.²³⁹ Sadrže osnovne osobne i neke druge podatke (adresa stanovanja, državljanstvo, profesija) o svim fizičkim licima koja su imala prebivalište na području Općine Lovran od oko 1920. do prvih godina iza Drugog svjetskog rata. I neke druge zbirke sadrže jedinice koje se odnose na Lovran i Lovranštinu, u Zbirci razglednica²⁴⁰ desetak veduta i detalja Lovrana, Ike i Medveje; u

²³⁷ Sačuvano je manje od jedne arhivske kutije spisa.

²³⁸ HR-DARI-690. Gradivo je popisano u zajedničkom inventaru s drugim bankama s područja Rijeke i okolice pod internom oznakom PO-18.

²³⁹ HR-DARI-536.

²⁴⁰ HR-DARI-279.

Kartografskoj zbirci²⁴¹ topografska karta Lovranštine u mjerilu 1 : 75.000 i generalni plan projekta nove ceste iznad Lovrana iz 1942. u mjerilu 1 : 10.000 te u Zbirci fotografija²⁴² jedan album s fotografijama gradnje vodovoda liburnijske obale i zaleđa.

²⁴¹ HR-DARI-277.

²⁴² HR-DARI-507.

Literatura:

1. Greblo, Zadarka, *Sumarni inventar arhivskog fonda Kotarsko poglavarstvo Lovran HR-DARI-17 (JU-24)* (neobjavljeno).
2. *Haupt Ausweis Über die Eintheilung des Küstenländischen Gouvernements Gebiethes in Kreise, Districte, Bezirke, Haup- und Unter- Gemeinden, dann über deren Häuser, und Seelen Anzahl im Jahre 1818.*, Triest, 1818. (polupublikacija).
3. Klen, Danilo, „Arhiv Barbana i Raklja do njegove propasti 1893. godine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 24, 1981., str. 337.
4. Klen, Danilo, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 14, 1969., str. 51–159.
5. Kolanović, Josip – Šumrada, Janez (ur.), *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa: Vodič kroz arhivsku građu 1806.–1814.*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2005.
6. Kos, Mirjana – Lozzi-Barković, Julija, *Kvarnerska kupališna baština*, Hrvatski muzej turizma – Državni arhiv u Rijeci, Opatija – Rijeka, 2009.
7. Kostelac, Melinda (gl. ur.), *Povijest liburnijske vodoopskrbe i odvodnje: 125 godina liburnijskog vodovoda i 105 godina odvodnje na području Liburnije*, Komunalac d.o.o., Opatija, 2009.
8. Krota, Ines, *Sumarni inventar arhivskog fonda Pokrajinska uprava Istre. JU-139 (12)*. (neobjavljeno).
9. Krota, Ines, *Sumarni inventar arhivskog fonda Zemaljski sabor Markgrofovije Istre HR-DARI-1 (Z-1)* (objavljeno na arhivskoj internetskoj mreži „Arhinet“).
10. Manojlović, Zorica, *Arhivski popis Kotarsko školsko nadzorništvo Kastav HR-DARI-890 (JU-221)* (objavljeno na arhivskoj internetskoj mreži „Arhinet“).
11. Peršić, Mirjana, *Lovran – turizam i graditeljstvo: Turistička arhitektura u Lovranu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Adamić, Rijeka, 2002.
12. *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1 i 2, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006.
13. Senčić, Albino, „Inventar Zbirke matičnih knjiga Povijesnog arhiva Rijeka 1560.-1947.“, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka*, sv. 38, Rijeka, 1996., str. 315–387.
14. Stulli, Bernard, „Istarsko okružje 1825–1860“, *Posebna izdanja historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci*, 8, 1984.

15. Zakošek, Boris, „Opatijski tramvaj“, *Sušačka revija*, br. 61, 2008., str. 79–84.
16. Žontar, Jože (prir.), *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur bis 1918* (trojezično izdanje na njemačkom, talijanskom i slovenskom jeziku), Graz – Klagenfurt – Ljubljana – Gorizia – Trieste, 1988.
17. „Porečko-pulska biskupija“, www.biskupija-porecko-pulska.hr, preuzeto 20. siječnja 2010.
18. Bolletino delle Leggi ed Ordinanze per il Litorale austro-illirico 1868, Puntata XI, No. 18.
19. Bolletino delle Leggi ed Ordinanze per il Litorale austro-illirico 1896, Puntata VI, No. 6.
20. Regio decreto-legge 22 febbraio 1924 n. 213. Istituzione della provincia del Carnaro con capoluogo Fiume. Pubblicato nella Gazzetta Ufficiale del 23 febbraio 1924. n. 46.
21. Regio decreto – legge 22 febbraio 1924 n. 211. Approvazione dell’Accordo concluso tra l’Italia ed il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni, sottoscritto a Roma 27 gennaio 1914, col quale si stabilisce che la città di Fiume ed il territorio attribuito all’Italia fanno parte integrante del Regno d’Italia. Pubblicato nella Gazzetta Ufficiale del 22 febbraio 1924, n. 45.

ZUSAMMENFASSUNG

Übersicht der Archivalien über Lovran und der Umgebung von Lovran bis 1945 im Staatsarchiv in Rijeka

Das Staatsarchiv in Rijeka, gegründet im Jahr 1926, bewahrt in seinen Depos zirka 6.500 Laufmeter Archivalien in 1029 Beständen und Sammlungen auf. In diesem Artikel, welcher zugleich eine Übersicht und ein tematischer Führer ist, möchte man auf jene Bestände im Staatsarchiv in Rijeka aufmerksam machen dessen ganzer Inhalt sich auf Lovran und Umgebung bis zum Jahr 1945. bezieht, sowie auch auf Bestände und Sammlungen in welchen Thema Lovran und Umgebung bis zum Jahr 1945. in einzelnen Serien, Gegensänden und Dokumenten vorkommt. Der Text ist auf Kapitels eingeteilt welche mit der historischen Periodisierung übereinstimmen die in kroatischen Staatsarchiven bei Formierung der Archivbestände der Verwaltung und öffentlichen Diensten verwendet wird. Es geht um folgende Kapitels: erste österreichische Verwaltung in Istrien (bis zum Jahr 1805.), französische Verwaltung in den kroatischen Ländern (1806.-1813.), zweite österreichische Verwaltung in Istrien (1813.-1918.), italienische Verwaltung in Istrien (1918.-1945.). Um die Übersichtlichkeit des Textes zu fördern hat man auch Bestände und Sammlungen außer der öffentlichen Verwaltung in dieses Shema eingliedert. Die Präzision der Informationen über einzelne Bestände und Sammlungen hängt von deren Relevanz und des Niveaus der archivistischen Bearbeitung ab.

Schlüsselwörter: Staatsarchiv in Rijeka, Archivalien, Lovran, Umgebung von Lovran, erste österreichische Verwaltung in Istrien (bis 1805.), französische Verwaltung in den kroatischen Ländern (1806.-1813.), zweite österreichische Verwaltung in Istrien (1813.-1918.), italienische Verwaltung in Istrien (1918.-1945.)